Moralne vrijednosti kao osnova odgoja

Barić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:630015

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-19**

Repository / Repozitorij:

University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU – UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ ZAGREB

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: **Ana Barić**

TEMA DIPLOMSKOG RADA**: Moralne vrijednosti kao osnova odgoja**

MENTORICA: **doc. dr. sc. Katica Knezović**

Zagreb, 3. 6. 2020.

SADRŽAJ

Sažetak *3*

Moral values as the foundation of upbringing *4*

Summary *4*

UVOD *6*

1 POJAM I ZNAČENJE MORALA *7*

1.1 Moralni razvoj djeteta 7

1.2 Moralni odgoj djece 9

1.3 Oblici moralnoga ponašanja 11

2 POJMOVNO ODREĐENJE VRIJEDNOSTI *13*

3 POTREBA SUSTAVA ODGOJA ZA VRIJEDNOSTI *15*

4 HUMANE VRIJEDNOSTI *18*

4.1 Odgovornost 19

4.2 Poštovanje i razvoj samopoštovanja 21

4.3 Tolerancija 23

4.4 Briga za druge i solidarnost 25

4.5 Prijateljstvo 26

4.6 Suradnja 28

4.7 Pravednost 29

4.8 Nenasilje 30

5 ODGOJ ZA ODGOVORNO RODITELJSTVO *33*

5.1 Roditeljstvo nekad i danas 34

5.2 Priprema za obiteljski život 35

5.3 Priprema za društveni život 37

6 KREPOST KAO VRHUNAC ODGOJA *40*

ZAKLJUČAK *42*

LITERATURA *44*

Izjava o samostalnoj izradi rada *47*

Sažetak

U radu se navodi pojam i značenje morala koji se odnosi na moralni razvoj, moralni odgoj i moralno ponašanje djece. Odgoj unutar obitelji i institucionalni odgoj koji se proteže od najranijeg djetinjstva do adolescencije uvelike utječe na formiranje ličnosti pojedinca. Cilj je osvijestiti važnost moralnih vrijednosti kao osnove odgoja koja će formirati moralnu ličnost, moralnog pojedinca koji će biti spreman suočiti se sa svim izazovima života odgovorno i sukladno sustavu vrijednosti svoga kulturološko-civilizacijskoga kruga. Naglasak je na odgoju koji je prožet moralnim i humanim vrijednostima, primjerenima djetetovu razvojnom stupnju.

Moralne vrijednosti su smjernice u odgoju roditeljima, odgojiteljima i skrbnicima, put koji vodi formiranju moralnog ponašanja pojedinca. Opisane se neke aktivnosti u radu s djecom kojima se potiče usvajanje i razvitak humanih vrijednosti kao što su: odgovornost, tolerancija, prijateljstvo, nenasilje, poštovanje, briga za druge i solidarnost, suradnja i pravednost. Dijete ih usvaja u igri i tako izgrađuje svoju osobnost. Pomoću igre, u neposrednom iskustvu, dijete stječe nove vrijednosti i spoznaje međuljudskih odnosa i posljedice vlastitog djelovanja. Osvješćuje odgovornost prema sebi i bližnjima, stvara nova prijateljstva i gradi prijateljske odnose. Aktivnim djelovanjem stječe socijalne vještine i izgrađuje sebe kao pojedinca.

Tu važnu ulogu u odgoju preuzimaju roditelji kao primarni odgajatelji svoje djece. Velike su razlike u strukturi roditeljske uloge nekad i danas u odnosu prema djetetu. Roditelji su odgovorni prema djetetu, ali i prema društvu. Bitno je osvijestiti tu odgovornost roditeljstva u tako važnoj ulozi koja se nameće sama po sebi u životnom ciklusu. Nužna je kvalitetna priprema i izgradnja pojedinca od najranije dobi za obiteljski i društveni život, jer obitelj je osnova društva. U središnjici odgoja je sam čovjek, a vrhuncem odgoja smatra se postizanje kreposna čovjeka i ovladavanje vrlinama kao dobrim karakternim osobinama.

Ključne riječi: društvo, humane vrijednosti, krepostan čovjek, moralne vrijednosti, obitelj, odgovorno roditeljstvo, vrline.

Moral values as the foundation of upbringing

Summary

The paper identifies and defines morality in reference to moral development, moral upbringing, and moral behavior in children. Child-rearing in the family and institutional upbringing, which start in early childhood and continue until adolescence, significantly affect the forming of an individual's personality. The aim is to raise awareness of moral values as the foundation of upbringing that will shape a moral personality, a moral individual equipped to brave all the challenges of life responsibly and in line with the system of values shared by his or her cultural and civilizational sphere. Emphasis is put on upbringing imbued with moral and human values, appropriate for the child's developmental stage.

Moral values are upbringing guidelines for parents, educators, and guardians, a pathway towards the shaping of an individual's moral behavior. The paper describes specific activities in working with children aimed at encouraging the adoption and development of human values such as responsibility, tolerance, friendship, nonviolence, respect, care for others and solidarity, cooperation, and righteousness. A child adopts these values during play, thus building his or her personality. Throughout the immediate experience of play, the child fosters new values and gains insight into human relationships and the consequences of his or her own actions. The child becomes aware of his or her responsibility towards himself or herself and towards his or her loved ones, develops new friendships, and builds friendly relations. The child adopts social skills through active engagement and builds himself or herself as an individual.

This important role in a child's upbringing is assumed by parents as primary educators of their children. The structure of the role of the parent in relation to the child today differs significantly compared to the role before. Parents have a responsibility to the child, but also to society. It is important to become aware of the responsibility of parenthood in such a significant role, which is assumed almost automatically in a person's life. Quality preparation and building of an individual for family and social life since the earliest age is vital because family is the foundation of society. The centerline of upbringing is the very person, and the pinnacle of education is developing a virtuous person and mastering virtues as good character traits.

Keywords: family, human values, moral values, responsible parenting, society, virtues, virtuous person.

UVOD

Ovaj rad govori o moralnim vrijednostima kao osnovi odgoja pokušavajući odgovoriti na pitanje o nužnosti odgoja za moralne vrijednosti u suvremenom društvu. Tema odgoja za moralne vrijednosti nameće se na neki način sama od sebe, i to iz praktičnih razloga, nameće se roditeljima, odgojiteljima, učiteljima i svima koji rade s djecom. Prirodno je da svaki roditelj svome dijetu želi ono najbolje, ali ponekad nedovoljno svjesnim djelovanjem i postupcima, raznim propustima u odgoju, može mu nanijeti puno štete. Polazište odgoja za moralne vrijednosti je unutar obitelji, u kojoj su odrasli članovi svojevrstan modeli djeci, njihovi uzori i prvi izvori ponašanja koje se očituje u odnosu prema sebi, drugima i okolini. Roditelji i odgojitelji često propituju svoje kompetencije, ali ne samo kompetencije već i svoju cjelokupnu odgojnu ulogu u životu djece, imajući u vidu da su nečiji model i uzor. Svjesni su toga da oni i njihovi postupci daju razvojni smjer toj djeci, da njihove reakcije na događanja i poruke upućene djeci u najranijoj dobi oblikuju te mlade živote od ranog djetinjstva u one i onakve ljude kakvi će jednom postati i biti. Slika suvremenog društva i roditeljstva u njemu, kao i odgojni postupci koji mlade pripremaju za preuzimanje odgovornosti u obiteljskom i društvenom životu, važne su teme s kojima se trebaju suočavati svi kojima su povjerena djeca.

Suvremeni svijet nedvojbeno obilježava kriza vrijednosti i kriza morala. U ovom se radu razmatra nužnost provođenja odgoja i obrazovanja za moralne vrijednosti, od djetetove najranije dobi jer ga to priprema za život, a posebice za obiteljski život koji je temelj društvenoga života. Iz toga proizlazi preuzimanje odgovornosti za sebe i svoje postupke, bez bacanja krivnje na druge, da se na probleme gleda kao na izazove i nove prigode za ostvarenje svrhovita života, pritom poštujući moralne vrijednosti.

Roditeljstvo nekad i danas razlikuje se u svojoj strukturi i u svome odnosu prema djetetu. Danas se djetetu pristupa kao cjelovitu biću, kao samostalnu istraživaču i aktivnom stvaratelju vlastitoga znanja, a na djetinjstvo se gleda kao na pravo vrijeme za učenje. Naglasak je na usvajanju humanih vrijednosti od najranije dobi i podržavanje i izgrađivanje pozitivnih osobina ličnosti koje će krasiti pojedinca kao kreposnog čovjeka. Vrijednosti su stalni orijentir odgojno-obrazovnog sustava i njegovih ciljeva od najranije dobi pa sve do završetka školovanja. One su smjernica i usmjerenje prema cjelovitom osobnom razvoju djeteta.

1 POJAM I ZNAČENJE MORALA

Moral, kao sastavni dio čovjekova svakodnevnog života, nastao je u ljudskom društvu da bi regulirao međuljudske odnose i razvijao se usporedno s razvitkom ljudske zajednice. U svakodnevnici bi to podrazumijevalo ponajprije poštenje, čestitost i pravičnost. Moralom se postiže svijest o obvezama i ljudskim dužnostima, pozitivan stav prema životu, visok duh, životna hrabrost (Vukasović, 1993, str. 20). Zadaća morala je da razvija osjećaj dužnosti i odgovornosti u ljudskom društvu, da uvažava ljudsko dostojanstvo i da postigne pozitivan odnos prema materijalnim i duhovnim vrednotama kao i druge ljudske kvalitete.

Moral je ljudska kategorija i bez njega ne bi bilo moguće obavljati društvene funkcije koje su prijeko potrebne za život čovjeka i ljudskog društva. Moralom se odražavaju kulturni i društveni uvjeti (Vukasović, 1993, str. 20).

U budućnosti će se moral mijenjati onako kako se i ljudsko društvo mijenja, usavršava i pojavljuje u mnogobrojnim oblicima.

> „Možemo ga definirati kao skup pojmova o dobru i zlu, kao sustav društvenih običaja, pravila, načela smjernica i ideala, nastao u toku povijesnog razvitka, a odnosi se na reguliranje međuljudskih odnosa, individualnih i grupnih, na ponašanje čovjeka u određenoj društvenoj zajednici“ (Vukasović, 1978, str. 106).

1.1 Moralni razvoj djeteta

Razvoj je fenomen. To nije nešto što se treba ubrzavati ili preskakati. Svako razdoblje razvoja ima svoje zadaće i specifičnosti koje treba izvršavati na pravilan način i pristup prema stupnju razvoja (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 17).

> „Dijete doživljava roditelja kao izvor svega dobra na svijetu, poistovjećuje se s njim i prihvaća njegove vrijednosti, njegovo mišljenje, stavove i mjerila dobra i zla. Njih usvaja putem zabrana i ograničenja kad se ne ponaša u skladu s tim mjerilima“ (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 18).

Savjest je mjerilo po kojem razlikujemo dobro od zla. Poimanje dobra i zla u djetetovoj dobi mijenja se u raznim razdobljima njegova razvoja (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 18).

> „Ona je duševni organ, koji neposredno reagira na ćudorednu kvalitetu određenog čina upravo kao što oko reagira na boju. Savjest tako postaje mjerilo, kriterij, po kojem razlikujemo dobro od zla. Pomoću nje se orijentiramo u carstvu ćudorednih vrednota“ (Kozelj, 1988, str. 37-38 prema Vukasović, 1993, str. 22).

Razvojem razumijevanja i prihvaćanja mjerila dobra i zla kao vlastitih mjerila ponašanja i razvijanja vladanja sobom, razvija se moralno ponašanje. Da bi se razvijala savjest djeteta, potrebno ga je naučiti što je dobro, a što loše. To je moralno znanje koje je preduvjet čovjekovog moralnog ponašanja. Važno je da u tom procesu dijete ima priliku naučiti kakve su posljedice ponašanja u skladu s moralnim znanjem. I da iskusi kakve su posljedice ponašanja koje su u suprotnosti s tim znanjem. Iskustveno učenje odvija se oponašanjem promatranjem ponašanja modela iz okoline, nagrađivanjem i kažnjavanjem imitiranog ponašanja i uživljavanjem u emocionalne posljedice dobrog i lošeg ponašanja. Naučeni oblik ponašanja i reagiranja ovisi hoće li se dijete ponašati u skladu s prihvaćenim mjerilima dobra i zla (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 19).

Dijete u najranijoj dobi ne poznaje i ne priznaje tuđe potrebe niti poznaje pravila izvan svojih potreba. U toj najranijoj dobi dijete je egocentrično i egoistično. Ono je usmjereno prema sebi i vođeno subjektivnim interesom, a to je zadovoljavanje svih svojih potreba samom sebi. Djetetu je jedino bitno da se to izvrši odmah i ovdje. Od rane dobi dijete razvija čvrstu povezanost s majkom i snažnu ljubav prema njoj, jer u toj ranoj dobi djetetu je urođena potrebe za pripadanjem jednom ljudskom biću. Uspostavom te privrženosti započinje njegova socijalizacija, odgoj, učenje i moralni razvoj (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 17).

Dijete postupno usvaja mjerila dobra i zla. Dijete prolazi kroz faze moralnog prosuđivanja. Prijelazi iz faze u fazu moralnog prosuđivanja ovisno o kognitivnom sazrijevanju, dijete prelazi iz nižih faza u više faze odnosno sazrijeva u apstraktnije oblike mišljenja. Prvi stupanj ili faza razvoja moralnosti je predmoralna faza. Osnova budućeg moralnog razvoja djeteta je topla emocionalna veza s roditeljem, a ne strogost i moralno poučavanje. Sredinom druge godine dijete ostvaruje preduvjet za razvoj moralnog ponašanja. Taj preduvjet će mu omogućiti da razlikuje što je dobro, a što nije. U toj dobi osim što se razvija savjest kod djeteta, pokazuju se i znakovi savjesti. Iz prvog ostvarenog socijalnog odnosa, odnosa pripadnosti i socijalne ovisnosti, razvija se dječja moralnost, a to znači djetetova savjest. Dijete u dobi od 2. godine do 4. godine prolazi kroz egocentričnu fazu moralnog razvoja. Dječje mišljenje je konkretno i egocentrično. Dijete priznaje autoritet roditelja, ali je vlastiti interes najvažniji. U ovoj fazi „dobro“ je ono što je ugodno, ne zaslužuje kaznu, a za „zlo“ se dobiva kazna. U ovoj fazi moralnog razvoja je naglasak na važnosti kazne. Povremene neprimjerene reakcije djece u ovoj fazi trebaju se promatrati kao posljedica nerazvijene savjesti i njihova nerazumijevanja zla.

U sljedećoj fazi moralnog razvoja dijete priznaje autoritet roditelja, ali je još vlastiti interes najvažniji. U ovoj fazi „dobro“ je ono što se nagrađuje, a „zlo“ se kažnjava. U ovoj fazi se ističe važnost nagrade. Djeca postaju osjetljivija na tuđe osjećaje te razumiju složenije osjećaje kao stid, krivnja i ponos. Ovo je egocentrična faza koja traje do 9. godine.

Između 9. i 10. godine dijete prolazi kroz fazu individualizma u kojoj ono postaje svjesno tuđih interesa i uzajamnosti interesa. Kod djece se javlja osjećaj „pravednosti“ i dokazivanje tko je u pravu, što je uzrok čestih svađa.

Faza u kojoj djeca prepoznaju moralna pravila kao dogovor sa skupinom kojoj pripadaju zove se faza socijalnoga dogovora te traje od 10. do 12. godine. Dijete želi postići „ispravno“ ponašanje.

U adolescentskom razdoblju, koje traje od 12. do 19. godine, uvažavaju se opća načela koja proistječu iz društvenog dogovora. U ovom razdoblju se propituje ispravnost općeprihvaćenih moralnih načela i društvenih propisa, stoga dolazi do buntovnog ponašanja adolescenata. Adolescent može mijenjati raspoloženja bez posebnog razloga. Može osjećati veliku radost, strah, zbunjenost, sram, ljubav, mržnju i niz drugih emocija u jako kratkom periodu. Potrebno je da roditelji razumiju taj proces (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 20-25).

1.2 Moralni odgoj djece

> „Danas je potreban pojačan odgoj mladih u moralnom smislu, potrebna je koordinacija odgojnih nastojanja škole, obitelji, crkve, društvenih organizacija i institucija“ (Vukasović, 1993, str. 12).

Da bi se razvijala savjest djeteta potrebno ga je naučiti što je dobro, a što loše, odnosno sazrijevanje djetetova razumijevanja i mišljenja. Savjest je moralno znanje koje je preduvjet čovjekovog moralnog ponašanja. Između moralnog znanja i moralnog ponašanja postoji razlika. Ta razlika je vidljiva tako što u puno slučaja djeca i odrasli znaju kako se treba ponašati i kako se ne valja ponašati, pa ipak se često ponašaju kako ne valja, a njihov sklad postiže se odgojem (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str.18).

Moralni odgoj podržava i ostvaruje odnose među ljudima. Razlikujemo moralni odgoj u obitelji, u dječjem vrtiću, u školi, u domovima, u dječjim organizacijama i u raznim zajednicama. Uspjeh moralnog odgoja ovisi o poznavanju i uvažavanju djetetovog razvitka

za pojedinačnu životnu dob, osobine i obilježja pojedinih faza. Na osnovu toga znanja određuje se cilj, zadaće, sadržaj, metode, oblici i sredstva moralnog odgoja, stoga nastavnik, odgojitelj, mora dobro poznavati etičke norme, društvena shvaćanja i moralne stavove (Vukasović,1993,str. 102).

Jedan od temeljnih zadatak moralnog odgoja sastoji u tome da mladi čovjek sudjeluje u životu ljudske zajednice. Djelujući moralno bez sukoba, moralnim djelovanjem. Da sa svoje strane pridonosi daljnjem razvijanju i moralnom usavršavanju zajednice kroz odnose. Smisao moralnog odgoja je u formiraju osobine ličnosti pojedinca u moralna shvaćanja, uvjerenja i navike (Vukasović,1993, str. 101).

Proces moralnog formiranja ličnosti se dijeli u tri etape. Prva etapa je formiranje moralne spoznaje. Ona označava moralno obrazovanje, poznavanje, moralnih pravila i načela. Čovjek će moralno postupati samo ako zna razlikovati dobro od zla, ako zna što je moralno, a što nemoralno. Moralna spoznaja se zasniva na razumu, usvajanju znanja o moralu i etici. Moralnu spoznaju učenika treba formirati postepeno, u skladu s razvitkom intelektualnih snaga i sposobnosti, odnosno u skladu s usvajanjem moralnih iskustva (Vukasović, 1993, str. 105-106).

Formiranje moralnih uvjerenja je druga etapa moralnog oblikovanja ličnosti. Zadaća ove etape je formiranje i njegovanje moralnih čuvstava i aktivan odnos pojedinca prema normama, vrijednostima, pravilima, i načelima. Pri formiranju moralnih čuvstava prijeko su potrebni pozitivni primjeri, uzori roditelja, nastavnika, uvaženih ličnosti, znanstvenika i umjetnika i sl. Prilikom formiranja moralnih čuvstava vrlo važnu zadaću imaju : učitelji kao ličnost, škola kao institucija, obitelj i umjetnost. (Vukasović, 1993, str. 116).

Treća etapa je formiranje moralnog ponašanja i djelovanja. Kriterij za vrednovanje čovjekove moralne vrijednosti su njegova djela, postupci i čini. Uloga je moralne spoznaje i moralnih uvjerenja u tome da osmisle i potpomognu formiranje čovjekova moralnoga ponašanja i djelovanja. Moralno formiranje pojavljuje se u raznovrsnim oblicima i u svim etapama čovjekovog razvitka (Vukasović, 1993, str. 117).

Moralan se postaje moralnim djelovanjem, dobar se postaje praktičnim djelovanjem i društveno prihvatljivim ponašanjem. Moralnost se ne posjeduje po prirodi, ali stječe se navikom i radom u kulturološko-civilizacijskom okruženju. A to znači da se moral svoje sredine treba živjeti, on se postupno usvaja i ostvaruje. Valja izbjegavati loše ponašanje i

poticati u sebi i u drugima dobre navike. Ne uči se samo da bi se izbjeglo zlo, nego da bi se i činilo dobro (Vukasović, 1993, str. 119).

1.3 Oblici moralnoga ponašanja

Razvoj savjesti može se očitovati kod djece kao poslušnost i prihvaćanje pravila koja im pomažu u usvajanju vrline poštenja, u odolijevanju napasti da kradu, lažu i varaju, da se blagonaklono i obzirno ponašanje prema drugima, da uzimaju u obzir prava i dobrobit drugih, da postupaju s ljudima pravedno i jednako se odnose prema svima (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 26). „Racionalno, intelektualno ljudsko svojstvo simbolizira čovjekova svijest, a moralno, vrijednosno – njegova savjest. Svijest i savjest su izrazito ljudske odlike“ (Vukasović, 2008, str. 36).

Njihova usklađenost u ljudskom djelovanju imperativ je napretka na osobnoj, općeljudskoj, obiteljskoj i nacionalnoj razini. Čovjek prema svom ljudskom određenju ne bi trebao biti pasivni potrošač, robotizirano biće bez dostojanstva, bez moralnih kriterija i smisla za vrijednosti već biti sinteza i simbol spoznavanja, istine, savjesti i dobrote (Vukasović, 2008, str. 36).

Postoji pet oblika moralnoga ponašanja iz dječjeg doživljaja moralnosti. Jedan od oblika moralnoga ponašanja je poštovanje socijalnih pravila. Taj oblik moralnog ponašanja odnosi se na pristojnost. Djeca bi se trebala držati dogovora i pravila koja postavljaju roditelji. Također bi se trebala pridržavati pravila o održavanju čistoće, urednosti, točnosti i pristojnosti koja postavljaju odgojno obrazovni djelatnici. Njihova se priroda shvaća kao nešto što se može izmijeniti jer je podložno ukusu, većoj ili manjoj zahtjevnosti određene skupine, osobe i slično, dok se prekršaj tih prava ne smatra teškim prijestupom, pa bi stoga kazna trebala biti blaža od kazne za ostale prijestupe. Tu se javljaju emocionalne posljedice, osjećaj stida i krivnje, koje zbog takvih prijestupa nisu osobito teške. Uglavnom su ta pravila osnovana po načelima obzirnosti i uzajamnosti. Trebali bismo biti uredni, čisti i pristojni da bismo drugima bili ugodni i da bi oni također bili takvi prema nama (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 26).

Drugi oblik je postizanje samokontrole. Jedan od oblika ponašanja, koji djetetu pruža sigurnost da se strpi ili savlada strah. Odnosi se na samokontrolu i samoregulaciju. Vladanje sobom odnosi se na ponašanje djeteta koje pokazuje promišljenost, strpljivost, hrabrost, marljivost, a svladava ostale karakteristike što proistječu iz rane dječje sebičnosti

i brige isključivo o vlastitim potrebama kao što su hvalisavost, oholost, lakomost i neumjerenost (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 26).

Treći oblik je prosocijalno ponašanje koje podrazumijeva „altruizam na zahtjev“, odnosno nesebičnost, darežljivost i pomaganje u nevolji ako to netko traži i drugi oblici pasivnog altruizma: prihvaćanje drugih, blagonaklonost i prijaznost, spremnost na sudjelovanje u tuđim osjećajima, iskazivanje zahvalnosti, uočavanje vrijednosti u različitostima i toleriranje razlika među ljudima, uočavanje nematerijalnih vrijednosti, zajedništvo, domoljublje. U ovom obliku ponašanja mogu se pronaći djeca koja su više društvena i otvorena reagirati na tuđe potrebe (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 26).

Četvrti oblik kaže da je moralno ponašanje poštovanje moralnih pravila, podrazumijeva da se ne smije lagati, krasti i varati. To je oblik općeprihvaćenog ponašanja, ne može se mijenjati a njihovo se kršenje smatra teškim prijestupom za koji se očekuje kazna, dok emocionalne posljedice ostavljaju snažne i negativne utiske (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 26).

> „Odgovor na pitanje što je dobro (moralno) različit je u različitim razvojnim razdobljima. Za djecu su moralna pravila ona koja postavlja (prenosi) njihova neposredna okolina“ (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 26).

Peti oblik moralnog ponašanja odnosi se na altruizam. Altruizam koji je plemenito, spontano i prosocijalno ponašanje.

> „To je ponašanje osnovano na poštovanju drugih i njihovih potreba te na spremnosti pružanja pomoći drugome iz vlastitih pobuda, a ne samo na tuđu molbu ili zahtjev“ (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 26).

Odnosi se na davanje, pružanje veselja, utjehe i razumijevanja, pomaganje, opraštanje, žrtvovanje za drugoga. Očekivanja su pozitivne emocije i za izvršitelja i za primatelja izraza altruizma, a motivacija je unutrašnje zadovoljstvo (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 26).

2 POJMOVNO ODREĐENJE VRIJEDNOSTI

Na moralne vrijednosti gledamo kao na najviše naravne vrijednostima. Čovjeka kao ljudskog bića naviše čine dobrota, iskrenost, istinoljubivost, pravednost, poštenje. Kako bi se razvile te moralne vrijednosti uvjet je sloboda koja je usko vezana i za odgovornost (Jukić, 2013, str. 405).

> „Vrijednosti nam nisu urođene; usvajamo ih tijekom života, podložne su promjeni i nužne za život u društvu, dio su našeg svijeta kvalitete i vezane su uz osobe, stvari i događaje“ (Jukić, 2013, str. 403).

Vrijednosti imaju posebno značenje za odgojno djelovanje te se za ilustraciju toga mogu prikazati skale hijerarhije vrijednosti prema M. Scheleru (Scheler, 1958, 11, Vukasović, 1993, str. 112) koji na najniže mjesto stavlja vrijednosti ugodnog i neugodnog (hedonske vrijednosti). Zatim na drugo mjesto stavlja plemenitost, dobro u smislu krepkog stanja koje se odnose na zdravlje, na starost. Te vrijednosti naziva vitalne vrijednosti. Vrijednosti pravičnoga i nepravičnog i vrijednosti čiste spoznaje istine naziva duhovnim vrijednostima te ih stavlja na treće mjesto. Na vrhu hijerarhije nalaze se vrijednosti svetog i nesvetog (Vukasović, 1993, str. 112). Skalu vrijednosti spominje i Bezić, a njegova ljestvica obuhvaća: biološke vrijednosti koje se odnose na život, ekonomske, materijalne, društvene, estetske, intelektualne, moralne koje se odnose na dobrotu i religijske pritom govoreći o svetosti (Bezić, 1990, str. 148-150 prema Vukasović, 1993, str. 112).

Ilišin ističe glavne elemente za razumijevanje vrijednosti: poželjnost, stabilnost vrijednost, hijerarhijska organiziranost vrijednosti, vrijednosno djelovanje na pojedinca i grupu. A vrijednosti koje su plod interakcije individualnih, socijalnih i povijesnih čimbenika spominje kao vrijednosti koji su podložni promjenama (Ilišin, 2011, str. 82-122 prema Jukić, 2013, str. 405).

> „Moralne vrijednosti smatramo najvišim naravnim vrijednostima. Čovjekova dobrota, čistoća, istinoljubivost, pravednost, čestitost, poniznost čine ga uistinu ljudskim bićem koje nije određeno isključivo biološkim ili društvenim pretpostavkama“ (Jukić, 2013, str. 405).

Kada je riječ o vrijednostima riječ je o normama i o idealima kojima teži pojedinac i čitava zajednica. Vrijednosti koje bezrezervno treba prihvatiti su vrijednosti koje proizlaze iz općih ljudskih prava, kao što su pravo na život, poštovanje druge osobe. Isto tako, postoje vrijednosti koje su važne ponajprije sa stajališta pojedinaca kao i one koje pojedinci trebaju stjecati i razvijati kako bi postali korisni članovi društvene zajednice. Sustav vrijednosti

razlikuje se od obitelji do obitelji, među ustanovama, i pojedincima (Maleš, Stričević, 2005, str. 15).

3 POTREBA SUSTAVA ODGOJA ZA VRIJEDNOSTI

> „Promišljajući glavne karakteristike današnjeg društva možemo uočiti posvemašnji pad doživljaja osnovnih ljudskih vrednota, krizu morala i odgoja. Osjetljivost za moralne i etičke vrednote, solidarnost, tolerancija, empatija, uspješna komunikacija, emotivna osjetljivost prema drugima, altruizam, obzir prema tuđem integritetu, vrijednosti su koje sustavno gube bitku protiv sustava profita i moći“ (Jukić, 2013, str. 401).

Naglasak je na društvu i odgojno obrazovnom sustavu koji mora djelovati u smislu stvaranju nove humanosti koja podrazumijeva poučavanje vrijednostima kao što su: poštenje, iskrenost, nesebičnost i ljubav prema čovjeku i prirodi (Jukić, 2013, str. 401).

Posvemašnji pad doživljaja osnovnih ljudskih vrednota, drugim riječima kriza u suvremenom svijetu donosi brze i nezaustavljive promjene. Krizu vrijednosti možemo izravno povezati i s krizom moralnih vrijednosti koja je zahvatila suvremeno čovječanstvo i suvremeno roditeljstvo. Nužno je oformiti sustav odgoja za vrijednosti koji će integrirati sadržaje moralnih vrijednosti u sva odgojna područja. Institucionalni odgojno-obrazovni sustav je najsigurniji put djelovanja odgoja za vrijednosti, a odnosi se na moralno obrazovanje i razvoj, odgoju karaktera, vrlina, kritičkom razmišljanju i socijalnom razvoju (Rakić, Vukušić, 2010, str. 4-5 prema Jukić, 2013, str. 409).

Postavlja se pitanje: koga odgajati i obrazovati, kako i odakle početi? Potrebno je odgajati i obrazovati djecu, roditelje i učitelje na svim razinama obrazovanja, osnažiti strukture i izraditi strategije koje će dugoročno pridonijeti osnaženju mladog čovjeka u razvoju. Odgajati i obrazovati za poštovanje temeljnih ljudskih vrijednosti, bez obzira na dob, spol, vjeroispovijest, rasu, ekonomski i socijalni status, za suživot i toleranciju, za odgovorno ponašanje prema sebi i drugima. Početak odgoja i obrazovanja je u obitelji i odgojno obrazovnim ustanovama (Ljubetić, 2011, str. 69).

Velika je potreba za jasnim odrednicama u društvu, što društvo očekuje, s naglaskom na zalaganju državne i odgojno-obrazovne politike koja će stajati uz bok društvu koje promiče moralne vrijednosti. Potreban je veliki angažman i uključenost države u odgojno obrazovne procese kao potpora koja će osigurati uvjete za normalno provođenje i funkcioniranje kako bi se vrijednosti koje promiče društvo sačuvale i unaprijedile (Ljubetić, 2011, str. 71).

> „Moglo bi se reći da društvo, odnosno njegovi relevantni čimbenici, trebaju jasno artikulirati filozofiju življenja i dugoročnu strategiju razvoja društva kao 'okvir' temeljen na vrijednostima, koji će roditelju biti uporište za njegovo odgojno djelovanje“ (Ljubetić, 2011, str. 71).

Suvremene humane vrijednosti poštenje, odgovornost, rad, empatija, poštovanje drugoga, tolerancija, suradnja i druge vrijednosti koje dolaze do izražaja u međuljudskim odnosima svakodnevno dolazile u kušnju. Zato je potreban stručan pravovremeni pristup roditeljima u obliku suradnje i partnerstva na relaciji roditelj-odgojitelj i obrnuto odgojitelj- roditelj kako bi navedene vrijednosti, koje se razvijaju i njeguju u obitelji trebali njegovati i vrtiću, školi i društvo u cjelini (Ljubetić, 2011, str. 75).

> „Usmjerenost prema humanim vrijednostima i razvijanje ponašanja u skladu s njima započinje tijekom ranog djetinjstva kad dijete uči prve korake prema nenasilnom ponašanju, poštovanju sebe i drugoga te prihvaćanju različitosti, a odrastanjem se razvija kognitivni i afektivni okvir ponašanja temeljen na usvojenim vrijednostima“ (Maleš, Stričević, 2005, str. 17).

Stoljeće koje je otpočelo doba je perspektive, humanizma, multikulturalnosti, multietničnosti i brzog napretka u znanosti, dolazi se do novih otkrića i saznanja koji se tiče čovječanstva, dolazi do brzog napretka i razvoja tehnike i tehnologije (Stevanović, 2000, str. 5). „Položaj čovjeka će biti podignut na razinu ljudskog dostojanstva u smislu da se cijeni njegova autonomija, sloboda, kritičnost i kreativnost“ (Stevanović, 2000, str. 5).

Odgoj kao proces izgrađivanja je vrijednosna kategorija, temelj na kojemu sve počiva. Odgoj ima svoje sveopće nacionalno, individualno i općeljudsko značenje. Temeljni smisao odgajanja je usmjereni proces, vrijednosnom svrhom osmišljen s cilj obogaćivanja, ljudskog izgrađivanja i oplemenjivanje čovjeka (Vukasović, 2008, str. 37).

> „Postoje različite vrijednosti: materijalne i duhovne, gospodarske i kulturne, etičke i estetske, socijalne i religijske, vitalne, moralne, odgojne i druge. S pedagoškog motrišta veliku važnost imaju odgojne vrijednosti“ (Vukasović, 2008, str. 38).

Vrijednosti kreiraju ljudski život i glavni su pokretači čovjekova djelovanja, u njihovu ostvarivanju sastoji se smisao i sadržaj ljudskog života (Vukasović, 2008, str. 38). „Vrijednosti su poželjne, dobre, nešto za čim se teži, u čemu se nalazi radost, ono što čovjeka usrećuje, izgrađuje i oplemenjuje“ (Bezić, 1990, str. 126, prema Vukasović, 2008, str. 38).

Za djecu i mladež vrijednosti su orijentiri, uzori i putokazi u životu, daju im etičko značenje i ljepotu življenja. Odgoj će izgubiti svoj smisao ako se obezvrijede sastavnice i odrednice ljudskog odgajanja. Stoga je znanost o odgoju kao čovjekovu izgrađivanju i oplemenjivanju vrijednosna (Vukasović, 2008, str. 38-39).

4 HUMANE VRIJEDNOSTI

Pod pojmom „humane vrijednosti“ općenito se govori o čovjeku kao društvenom biću, ta da je u čovjeku samom na neki način upisana potreba za drugima, da je prisutna u njegovoj naravi od rođenja. Roditelji, kao primarni odgajatelji, slijede sustav vrijednosti koji smatraju najboljim za svoje dijete. To je sustav vrijednosti koji su oni sami usvojili i prema kojemu žive jer ga doživljavaju kao temelj humanoga življenja. Danas bi se trebalo puno više govoriti o humanim vrijednostima kojima bi trebalo težiti u ranom odgoju i obrazovanju djece. Roditelji žele da im se djeca odgajaju i obrazuju u skladu s temeljnim humanim vrijednosti po kojima će izrasti u kvalitetne ličnosti, ali im odgojno-obrazovni sustav i njegovi djelatnici često nisu jamstvo za ostvarivanje njihovih želja. U odgojno-obrazovnom sustavu opaža se već i nedostatak samog isticanja potrebe za odgajanje i obrazovanje djece sukladno temeljnim moralnim vrijednosti. Nesumnjivo je da se to loše odražava na društvo i da pridonosi raznim nedostacima u razvoju društva, kao što je, primjerice, pomanjkanje osjećaja odgovornosti za sebe i druge. Nedovoljno razvijena svijesti o odgovornosti, kao temeljnoj činjenici za život u zajednici, uzrok je disfunkcija u odnosima unutar obiteljske zajednica, kao raznih profesionalnih i društvenih oblika zajednice (Maleš, Stričević, 2005, str. 14-15).

Postoje običajne, obiteljske i društvene norme, kao i ideali kojima teži pojedinci i čitave zajednice. Svi oni imaju i slijede općeprihvaćene vrijednosti, a postoje i sustavi vrijednosti koji se razlikuju pojedinca do pojedinca, od obitelji do obitelji, od profesije do profesije, od naroda do naroda itd. kako na lokalnoj tako i na globalnoj razini, među pojedincima i društvima. U odgoju djece se je više naglasak na pravima, a rijetko se spominje odgovornost, iako je svima jasno da nema prava bez obveza. Nužno je u odgoju, od najranije dobi, staviti naglasak na one vrijednosti koje djeci pomažu da se razviju u odgovorne osobe, osobe koje će se znati sučeliti sa svojim uspjehom ili neuspjehom, pridržavajući se temeljnih ljudskih vrijednosti, imajući na umu da su dio neke zajednice i da kao takvi svojim ponašanjem i svojim reakcijama utječu na druge, ali i na sami sebe.

> “Isticanje vrijednosti kao cilja odgoja katkad se shvaća kao nametanje određenog sustava vrijednosti pojedincu što bi moglo ograničiti njegovu slobodu. A upravo taj nedostatak isticanje temeljnih vrijednosti, uz naglašavanje prava, a istodobno zanemarivanje odgovornosti, pridonosi razvoju društva koje pati zbog odsutnosti osjećaja odgovornosti za sebe i druge te neshvaćanja odgovornosti kao temeljne činjenice za život u zajednici“ (Maleš, Stričević, 2005, str. 15).

Vrijednosti, stavovi i navike su temeljne težnje koje se uče različitim načinima, a to je i proces usvajanja vrijednosti, stavova i navika. One se razvijaju putem odgojno-obrazovnih procesa, bilo u obitelji, u predškolskom ili školskom odgoju i obrazovanju ili u raznim društvenim zajednicama. One su i rezultat usvajanja određenog znanja i iskustva koje se stječe u neformalnom obrazovanju i odgoju. Bez obzira gdje se odvija proces odgoja i obrazovanja i bez obzira na dob djeteta kojem se pristupa, vrijednosni kurikulum u sebi mora sadržavati učenje o univerzalnim vrijednostima. Može to biti neposredno učenje o vrijednostima putem diskusija, priča, demonstracija, razgovora, ali mora uključivati razumijevanje različitih vrijednosti što se može ostvariti putem kreativnih igara i kreativnim izražavanjem. To uključuje i usvajanje vrijednosno usmjerenih psihosocijalnih vještina i njihovo proigravanje s drugom djecom i odraslima (Maleš, Stričević, 2005, str. 14).

4.1 Odgovornost

> „Odgovornost se definira kao 'svjesno, valjano obavljanje dužnosti', odnosno 'preuzimanje obveze i dužnosti u obavljanju poslova', a preuzimanje dužnosti definira se kao 'prihvatiti dužnosti i biti svjestan da se u slučaju neuspjeha posla ili zadatka snose posljedice“ (Anić, 2004, str. 909 prema Maleš, Stričević, 2005, str. 46).

Odgovornost je jedna od važnih vrijednosti za život u demokratskom društvu, vrijednost koja se rijetko spominje u odgojno-obrazovnom procesu, a temelj je međuljudskih odnosa, jer se odnosi na odgovornost prema drugima i prema sebi. Odgovornost se uči i usvaja u životu s drugima, od suživota u obitelji do suživota u raznim drugim oblicima zajednice. Ona je vezana uz osjećaje, stavove i akcije, slobodu i mogućnost izbora, jer pojedinac ne može biti odgovoran za nešto na što je prisiljen, ali ako ima mogućnost izbora tada možeš preuzeti odgovornost za svoj izbor. Odgovornost se odnosi i na ophođenje sa sobom i s drugima. Djeca uče odgovornost u konkretnim situacijama, u vlastitom djelovanju i u promatranju djelovanja osoba u koje ima povjerenje i kojima beskrajno vjeruje. Da bi se djeca naučila odgovorno ponašati, da bi stekla svoje vlastite stavove, načela i vrijednosti o odgovornom ponašanju ona moraju živjeti s odraslima koji iskazuju suosjećanje i skrb za druge, koji imaju uspostavljenu samokontrolu i pošteni su. Ona trebaju odrastati u okruženju koje će im pomoći da bivaju svjesni sebe i posljedica svojih postupaka (Maleš, Stričević, 2005, str. 46).

Govori se o više tipova odgovornosti. Tako se moralna odgovornost odnosi na odgovornost prema drugim ljudima, prema živoj i neživoj prirodi. Očituje se kao briga za druge u iskazivanju empatije prema drugima, između ostaloga i kao oblik zaštite i pravednosti. Zakonska odgovornost se odnosi na prihvaćanje zakonskih propisa, normi i pravila, a odnosi se i na članove obitelji prema kojima se izražava poštovanje, prihvaćaju se obiteljska pravila i preuzimaju dužnosti u obitelji što se naziva odgovornošću za obitelj. Odgovorno ponašanje prema drugima i briga za druge, za dobrobit zajednice, poduzimanje zajedničkih akcija i uključivanje u život zajednice da bi se pridonijelo boljitku svih, odnosi se na odgovornost u zajednici. Poštivanje vlastitih korijena i poštivanje drugih i drukčijih u obitelji i zajednici naziva se odgovornošću za različitost. Briga za vlastite stvari i za zajednička dobra koje koriste svima odnosi se na odgovornost za imovinu. Prihvaćanje obveza i dužnosti je osobna odgovornost (Maleš, Stričević, 2005, str. 46-47).

Odgovornom se ponašanju svaki pojedinac uči od malih nogu, a učenje odgovornosti uključuje poštovanje drugih i suosjećanje za druge što uključuje i toleranciju kao temeljnu normu. Poštenje uključuje i iskrenost prema sebi, što znači i priznavanje vlastitih pogrešaka kako bi se one ispravile. Ponekad nije lako prihvatiti istinu o sebi samom, ali i u tome se očituje čovjekova odgovornost. Valja mu i u tome biti hrabar, zauzeti svoj stav, držati do svojih pogleda na vrijednosti, zalagati se za svoja načela, posjedovati tjelesnu, intelektualnu i moralnu hrabrost. Tu je veliko zahtijevanje od roditelja, odgojitelja i učitelja da u svojoj odgojnoj dužnosti nauče djecu kada i čemu trebaju reći „ne“, a kada i čemu reći „da“. To veliko „da“ ili „ne“ dijete treba naučiti u neposrednom odgojnom djelovanju roditelja, odgojitelja i učitelja. Važan čimbenik u učenju odgovornosti jest i samokontrola, posjedovanje emocionalne inteligencije i samopoštovanje. Ljudi koji imaju razvijeno samopoštovanje nemaju potrebu poniziti druge da bi istaknuli sebe; takvi nisu sebični, nego su odgovorni prema sebi i drugima i sposobni su vladati sobom i svojim postupcima (Maleš, Stričević, 2005, str. 47).

Dijete, da bi naučilo vladati svojim ponašanjem i razvilo samokontrolu, mora razviti svijest da njegovo ponašanje utječe na ljude oko njega. Valja razviti svijest da njegovo ponašanje utječe i na to kako će se drugi ponašati prema njemu. Dijete se treba osvješćivati u spoznaji da je njegovo ponašanje pod njegovim nadzorom i da može odabrati kako će se ponašati u kojoj situaciji. To je dug proces i ovisi o međusobnim odnosima u njegovu okruženju, a odrasli bi u tom procesu djetetova rasta i sazrijevanja trebali biti model moralno

ispravnoga i etički prihvatljiva ponašanja, kako prema sebi samima, tako i prema drugima, uključujući i dijete (Maleš, Stričević, 2005, str. 48).

Odrasli su djeci model ponašanja i ona se uče odgovornosti u konkretnim situacijama, neposrednim iskustvom u odnosima s ljudima u svojoj okolini, uključujući i vršnjake. Odrasli znaju i pogriješiti pred djecom, ali pogrešku treba i priznati. Važnost vlastitoga priznanja pogreške i istine o njoj ne može biti dostatno istaknuto, jer suočavanje s pogreškom i njezinim posljedicama te prihvaćanje toga i izlazak istine na vidjelo jedan je od načina prihvaćanja odgovornosti za svoje postupke (Maleš, Stričević, 2005, str. 48).

Primjeri aktivnosti u radu s djecom

Igra predstavljanja – od velike kartonske kutije izradite zajedno s djetetom kućicu. Dok je jedno dijete u kućici, drugi odrasli i ili djeca pitaju: „Kućice, tko u tebi stanuje?“ Dijete odgovara na postavljena pitanja. Pitanja se odnose na djetetovo znanje o sebi, ime, prezime, adresu, broj telefona. Igra će pomoći djetetu da osvijesti sebe, ali i da uči kako se zaštiti. Pomoću pitanja dobit će usmjerenje i postupno će naučiti da je za svoju sigurnost odgovorno i ono, a ne samo odrasli (Maleš, Stričević, 2005, str. 50).

Mala knjižnica – uredite u kući, odgojnoj skupini ili na razini vrtića kutak koji će se zvati *Mala knjižnica* i iz koje će se moći posuditi slikovnice i ponijeti ih kući. Dajte djetetu ili djeci zaduženja, obveze oko bilježenja, zapisivanja posudbe i vraćanja knjiga. Zajedno s djetetom postavite određena pravila kojih se moraju pridržavati tijekom posudbe i vraćanja knjiga te ophođenja prema slikovnicama. Djeci treba pomoći da preuzmu odgovornost za posuđeno i podsjećati ih na obvezu. Djeca će s vremenom preuzeti odgovornost za posuđeno i naučiti voditi računa o zajedničkim stvarima kojima se i drugi koriste (Maleš, Stričević, 2005, str. 53).

4.2 Poštovanje i razvoj samopoštovanja

Vrijednosti poštovanja i odgovornosti jedne su od humanih vrijednosti koje pridonose općem dobru pojedinca i društva. Poštivati druge znači biti svjestan činjenice da postoje i drugi ljudi te da postupci pojedinaca utječu na međusobne odnose ljudi. Zato je poštivanje usko vezano uz humanu vrijednost odgovornosti prema sebi i drugima. Poznavanjem i

prihvaćanjem sebe pojedinac će prihvatiti druge, drukčije i poštovati drugoga (Maleš, Stričević, 2005, str. 54).

Svijest o samom sebi osnova je samopouzdanja. „Osobe sa zdravom razinom samopouzdanja svjesne su sebe i svojih kvaliteta, ali i mana i ograničenja (koje nastoje prevladati), a sebe percipiraju kao osobe vrijedne poštovanja“ (Ljubetić, 2012, str. 69).

Samopouzdanje se razvija u od najranije dobi neposrednim odnosom između djeteta i roditelja. Ako će roditelji posvetiti djetetu dovoljno pažnje, bezuvjetne ljubavi, pozorno ga slušati, uvažavati ga, obraćati se djetetu s poštovanjem stvorit će čvrste temelje na kojima će dijete izgrađivati svijest o sebi odnosno izgrađivati svoje samopouzdanje (Ljubetić, 2012, str. 69).

Kada se ljudi jedni prema drugima odnose s poštovanjem, to će se značajno odraziti i na njihov vlastiti život. Toga su posebice svjesni roditelji u odnosu na svoju djecu. Razvijanjem poštovanja u obitelji jednih prema drugima, razvija se i poštovanje općenito, pa tako i prema drugim ljudima, bićima i stvarima. Gledajući model odraslog u svakodnevnim životnim situacijama dijete se uči poštovanju. Ako su djeca okružena odraslima, koji pokazuju poštovanje jedni prema drugima i prema cijelom okolišu, i oni će pokazivati poštovanje prema svemu čime su okruženi. Naprotiv, ako su okružena odraslima koji pokazuju nepoštovanje i djeca će se tako ponašati prema osobama i svemu iz svoga okruženja (Maleš, Stričević, 2005, str. 56).

Na roditelje se gleda kao na primarne odgojitelje koji će naučiti dijete poštivati druge i samoga sebe. Primjerom će djeca najbolje naučiti kako poštovati ostale ljude. Naglasak je na poštivanju u obitelji, a na to se nadovezuje i poštivanje imovine, prihvaćanje i poštivanje pravila, poštivanje različitosti drugih ljudi i poštivanje okoliša (Maleš, Stričević, 2005, str. 54).

Razvoj samopoštovanja

Djeca će razviti samopoštovanje primajući pohvalu, ohrabrenje, ljubav i disciplinu. Ako u nečemu pogriješe treba ih poticati da pokušaju ponovno. Važno je prepoznati djetetove sposobnosti i mogućnosti i u skladu s tim spoznajama davati im zadaće da ne bi izgubili samopoštovanje i pouzdanje u sebe i svoje sposobnosti. Kao i druge humane vrijednosti, tako i samopoštovanje dijete uči gledajući u svakodnevnim životu odrasle iz svoga okruženja koje doživljava kao model ponašanja i na tom neposrednom iskustvu gradi

vlastito poštovanje, drugih i sebe. Odrasli, budući da su djetetu model ponašanja i uzor u samopoštovanju i poštovanju drugih, trebali bi ljubazno razgovarati s djecom i odraslima te poticati solidarnost među djecom. U svakodnevnim situacijama djecu valja poticati da slušaju drugoga dok govori, da ga ne prekidaju, da ne viču na druge i da ih ne napadaju ni riječima ni tjelesnim dodirom. Valja ih učiti da jasno iskazuju svoje potrebe, da ni verbalno ni gestama ne vrijeđaju druge i da im se ni zbog čega ne rugaju. Važno je naučiti ih da u komunikaciji s drugima koriste tri čarobne riječi: „hvala“, „molim“ i „oprosti“. Od malih nogu trebaju znati pozdraviti pri dolasku i odlasku. Treba ih učiti da uvijek pomognu onima kojima je pomoć potrebna – valja ih dovesti do toga da osjete radost i ponos zbog takvog ponašanja. Djecu treba naučiti da se brinu o svojim stvarima, da u tomu budu samostalni i odgovorni, da se brinu o čistoći svoga okruženja, da u njemu budu uredni (Maleš, Stričević, 2005, str. 55-56).

Primjeri aktivnosti u radu s djecom

Izvanzemaljac – igra uloga prema likovima iz priče, igrajte svakodnevne situacije, osobito one koje su ostavile dublji dojam na dijete. Možete i izmisliti situaciju koju biste mogli oblikovati kao igru, ali ona treba biti primjerena djetetovoj dobi i njegovoj razvojnoj fazi. Primjerice, predložite igru susreta sa strancem koji govori drugi jezik, a djeca mu trebaju nešto objasniti. Može to biti biće s drugog planeta, susjed, poznanik ili lik iz slikovnice kojemu djeca trebaju govoriti kako se snaći (Maleš, Stričević, 2005, str. 57).

Slikovnice i priče – čitajte s djecom slikovnice u kojima su ljudi ili životinje oni koji su učinili neko dobro djelo drugima i svome okruženju. Razgovarajte o postupcima, i dobrim djelima što su učinili za druge ljude. Potaknite djecu na razmišljanje što bi ona mogla slično učiniti za ljude u svojem okruženju, kako bi se to odrazilo na njih, koje bi dobre osobine likova iz priče i sama željela imati, kakve bi prijatelje željela imati. U takvim igrama ili aktivnostima s djecom važno je dopustiti djetetu da se slobodno izrazi, da slobodno izrazi svoje mišljenje i stavove (Maleš, Stričević, 2005, str. 56-57).

4.3 Tolerancija

Tolerancija se odnosi na poštovanje drugih. Ona podrazumijeva snošljivost i uvažavanje tuđih ideja, stavova i načina života. Biti tolerantan znači biti osviješten o različitosti u odnosu na sebe sama i prihvaćanje toga u svakodnevnom životu. Uz taj se pojam vežu i

slični pojmovi kao što su stereotipi i predrasude koji su ujedno i najveći neprijatelji tolerancije. Predrasude su stavovi, mišljenja ili osjećaji koji su stvoreni bez prethodnog odgovarajućeg znanja ili razloga. Stereotipi su stvoreni na temelju pojedinačnog iskustva ili mišljenja (Maleš, Stričević, 2005, str. 59).

Odgojno obrazovni sustav ima važnu ulogu u razvoju tolerancije. Kroz odgojno obrazovni sustav izgrađuju se ličnosti koje posjeduju moć savjesti i moć znanja. Pojedinac koji posjeduje moć znanja predstavlja opasnost, a pojedinac profesionalac koji posjeduje moć savjesti i moć znanja tolerantan je, uvažava i razumije druge. U skladu takvog ponašanja moguć je suživot razlika. Putem odgoja i obrazovanja za toleranciju pojedinac će nesmetano živjeti u suživotu, uvažavati, poštivati i razumijevati druge (Jovović, 2017, str. 32).

Roditelji, odgojitelji, zajednica teže istom cilju ali imaju različite uloge u procesu odgoja. Djeca predškolske dobi uče po modelu, važno je djeci dati primjer moralnih osobina, biti svjestan vlastitog ponašanja u interakciji s djecom i s drugim odraslima (Maleš, Stričević, 2005, str. 27-28).

Da bi dijete razumski bilo sposobno razumjeti osjećaje drugih, situacije u kojoj su se našli ili problema, izazova koji je pred njima potrebno je imati razvijenu empatiju. A razvoj empatije stječe se još u predškolskoj dobi u odnosima među vršnjacima, u obiteljskim odnosima i zajednicama (Ljubetić, 2012, str. 75).

I tu dolazi do izražaja važnost pozitivnog modela u odgoju djeteta. Da bi bili pozitivan model u odgoju djeteta, odrasli bi trebali prilagoditi djetetovim sposobnostima i interesima svoja očekivanja. Kao model ponašanja ne kritizirati ponašanja drugih, pokazati da znaju slušati i da poštuju sugovornika i ako se s njim ne slažu, izbjegavati stvaranje stereotipa, poticati dječji ponos onim što jesu i kamo pripadaju, nikad ne osuđivati drugoga zato što ima drukčije mišljenje, prihvatiti da svi mogu pogriješiti te da su isprika i iskrena želja za promjenom pogrešnog ponašanja dobar temelj za buduće odnose. Dozvoliti djetetu i dati mu dovoljno prostora da izrazi svoje mišljenje, potrebe i interese (Maleš, Stričević, 2005, str. 60).

Primjeri aktivnosti u radu s djecom

Tko se sakrio – dvoje djece stoje iza paravana da ih se ne vidi. Ostali pogađaju tko je od njih dvoje zapjevao, nasmijao se, čija ruka viri iza paravana, čija noga… Razgovarajte s

djecom po čemu su prepoznali tu osobu, po čemu je ta osoba posebna, drukčija (Maleš, Stričević, 2005, str. 62-63).

Omiljene stvari – djeca crtaju na dogovorenu temu (što najviše voliš jesti, čime se najviše voliš igrati, na koja mjesta najviše voliš odlaziti i sl.). List papira se može podijeliti na dva dijela ili se uzmu dva lista. Dijete može crtati ono što on voli ili što voli njegov prijatelj. To neka bude poticaj za razgovor o sličnostima i razlikama i o tome kako smo posebni i po tomu što volimo, a što ne volim (Maleš, Stričević, 2005, str. 62).

4.4 Briga za druge i solidarnost

> „Ljubav prema drugim ljudima očituje se kao dubok altruistički osjećaj, međusobna povezanost, suosjećanje i odgovornost; sreća i poštovanje osoba, poštovanje njihova ljudskog dostojanstva, njihovo dobro i radost, samo žrtvovanje i odricanje, razumijevanje i opraštanje, prihvaćanje obveza, duboka privrženost i odanost i u dobru i u teškim životnim okolnostima“ (Vukasović, 1994, str. 46).

Ono što potiče djecu da odrastaju kao brižne osobe jest briga koju oni sami dobivaju od odraslih. Primjerice, što više skrbi dobivaju u roditeljskom domu i osjećaju se sigurnima, to će više pažnje iskazivati prema drugima. Djeca koja imaju osjećaj zapostavljenosti, djeca koja nisu voljena, nemaju razvijen osjećaj za drugoga i neće ga imati jer će biti usmjerena samo na svoje potrebe. Stoga se može reći da je kvalitetna skrb koju dijete dobiva najbolji „model“ za brižno ponašanje i solidarnost s drugima (Maleš, Stričević, 2005, str. 66).

Odgajatelj odgaja osobnim primjerom, konkretno, zorno i uvjerljivo. Neposredni primjeri snažno djeluju na djecu jer su ona sklona oponašanju doživljenog i proživljenog i iskazivanju toga u igri uloga. To treba iskoristi u odgoju i pružiti primjere pozitivnog ljudskog djelovanja.

Primjeri aktivnosti u radu s djecom

Igra scenskom lutkom – može se uzeti neka lutka u ruke. Mogu se zajedno s djecom i izraditi razne lutke: na štapu, ginjol lutke, mogu posluži i plišanci iz dječjeg kreveta. Lutke neka ožive u rukama, započnite razgovor, pozovite i dijete u interakciju. Igrom s lutkama dijete razvija empatiju. Ako je lutka tužna neka je utješi, neka joj pomogne. Dijete se dovodi u situaciju da izrazi brigu za drugoga (Maleš, Stričević, 2005, str. 68).

Što sve mogu moje ruke? – djeca ocrtavaju svoje dlanove. Razgovarajte s njima što sve tim rukama mogu učiniti. Neka svako dijete govori o svojoj nacrtanoj ruci – što ta ruka može učiniti da obraduje nekoga (pomilovati ga, dati mu igračku, mahati mu, nacrtati nešto, pospremiti...). Skrenite im pozornost na to da puno takvih ruku mogu učiniti mnogo dobroga, ali ruke mogu učiniti i nešto ružno i povrijediti drugoga. Ovom igrom u djeci se budi svijest o mogućnostima kako se sve možemo brinuti za druge i s njima biti solidarni. „Naše ruke mogu...“ pomilovati (svatko pomiluje osobu do sebe), pljeskati (svi plješću), mahati, pomoći i slično (Maleš, Stričević, 2005, str. 67-69).

4.5 Prijateljstvo

Prijateljstvo odlikuju nesebičnost, velikodušnost, povjerenje, iskrenost, briga za dobro drugoga i pomaganje drugome.

> „Osnovu da je netko sposoban sklapati i zadržavati prijateljstva čine mnoge razvijene humane vještine jer prijateljstvo traži i prihvaćanje i poštivanje, i poštovanje, razumijevanje i katkad odricanje, strpljenje, upornost“ (Maleš, Stričević, 2005, str. 71).

Pravi prijatelji zadržavaju svoj odnos i kad su „vremena teška“. Prijateljstvo se razvija i njeguje kroz odnose. Prijatelje treba steći, ali je važno i zadržati ih. Prijateljstvo je primanje i davanje. Prijateljstvo se može pokazati riječima, djelima, dijeljenjem i nekim materijalnim dobrima, kao što su darovi i geste. U prijateljstvu nije važna materijalna vrijednost ni količina vremena provedena zajedno, već nakana i želja da se drugoj osobi učini dobro, da joj se daruje pažnja, podrška, ljubav i da joj se iskaže razumijevanje (Maleš, Stričević, 2005, str. 71).

Od najranijeg djetinjstva dijete stječe socijalne kompetencije kroz odnose u obitelji, s vršnjacima u odgojno obrazovnim ustanovama. Jedna od socijalnih kompetencija je i posjedovanje emocionalne inteligencije, kontrola emocija koja djetetu omogućuje stvaranje prijateljstva i stjecanje vršnjačkog statusa, koji je djeci jako važan. Kvalitetni odnosi s vršnjacima izuzetno su važni za djetetov zdrav i cjelovit razvoj. Da bi ostvarila prijateljstva, djeca moraju posjedovati socijalna znanja i socijalne vještine (Ljubetić, 2012, str. 78).

> „Djeca vrlo rano pokazuju osjetljivost za potrebe drugih i spremnost da zanemare svoje interese u korist tuđih interesa. Zato možemo upućivanjem na tuđe osjećaje i pozivanjem djece da zamisle kako se osjećaju oni prema kojima su bila zla ili dobra sagraditi most koji

pomaže u razvoju savjesti i dok je znanje i iskustvo još na početnoj stepenici“ (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 23-24).

Tijekom odrastanja prijateljstvo mijenja ne samo sadržaj već i smisao i način komuniciranja. Neposredni tjelesni i emocionalni kontakt zamjenjuju virtualni odnosi. Mladi se sve više okreću virtualnom svijetu, masovnoj komunikaciji te postaju ovisnici o virtualnom, što dovodi do socijalne distance, socijalne potištenosti, socijalne otuđenosti (Miliša, Dević, Perić, 2015, str. 17).

Za dobru podršku zdravu razvoju djeteta i prigodi da uči humane kvalitete koje će mu biti potrebne za uspostavljanje odnosa s vršnjacima, važan je prijateljski odnos između djeteta i odraslog (Maleš, Stričević, 2005, str. 74).

Primjeri aktivnosti u radu s djecom

Slikovnice i priče – odaberite slikovnice u kojima se govori o prijateljstvu i ljubavi. Razgovarajte s djecom, potaknite ih na razgovor motivirajućim pitanjima i navođenjem za otkrivanje o pročitanom sadržaju, naglasite važne dijelove koji se odnose na iskazano prijateljstvo i ljubav. Koju osobinu tog lika imaju njihovi prijatelji, koju bi željeli da imaju njihovi prijatelji (Maleš, Stričević, 2005, str. 76).

Kako iskazujemo ljubav? – ljubav je jedna od najizraženijih značajki prijateljstva jer obje te vrijednosti – i ljubav i prijateljstvo – počivaju na poštovanju drugoga i uzajamnom povjerenju. U svakodnevnim situacijama odgajatelji trebaju vlastitim primjerom poticati djecu da jedni drugima i ljudima iz svoje sredine iskazuju ljubav riječima, djelima i međusobnim darivanjem. Valja ih potaknuti na razvijanje ideja, na domišljanje i stvaralaštvo kako će pokazati roditeljima, prijateljima, baki i djedu i drugima da ih vole. Vrijednost darova mjeri se iskazivanjem ljubavi, a ne materijalnom vrijednošću dara ili njegovom atraktivnošću. Srdačno pozdravljanje, poziv na zajedničku igru, pomoć u svakodnevnim aktivnostima, slušanje drugoga dok govori, radovanje tuđem uspjehu itd. izvrsni su izrazi djetetove ljubavi i njegova prijateljstva onima oko njega (Maleš, Stričević, 2005, str. 76).

4.6 Suradnja

Čovjek je društveno biće koje se u društvu razvija, odgaja i obrazuje, razvijajući tako svoje prirodne sklonosti. Čovjek živi i odgaja se u društvu, a potrebno ga je odgajati i za društvo. Putem odgoja osoba postiže razvoj svijesti o pripadanju obitelji, školi, društvenim zajednicama. Budući da živi u zajednici, nužno je da čovjek uvažava pravila i norme zajedničkoga života. U procesu odgojnog moralnoga razvitka dijete se upoznaje s pravilima i normama. Dijete se tim moralnim razvitkom priprema za život u zajednici i stječe socijalne kompetencije. U literaturi se u tom kontekstu spominje i načelo suradnje. Zajednica svojim odgojnim djelovanjem djeluje na pojedinca da bi ga socijalizirala i omogućila mu stjecanje i razvijanje vještina za što bolje prilagođavanje uvjetima zajedničkoga života (Vukasović, 1993, str. 252).

> „Načelo socijalizacije traži da se učenici, odgojenici u procesu moralnog odgoja, oblikuju tako da svjesno shvaćaju i prihvaćaju svoje društvene dužnosti i obveze, da imaju pozitivan odnos prema zajednici u kojoj žive, da prihvaćaju društvene norme i disciplinu, da se razvija uzajamno poštovanje i uvažavanje među članovima zajednice, da se formiraju navike zajedničkog života i rada, uzajamne pomoći i suradnje, razumijevanja i uvažavanja ljudskog dostojanstva. Uvažavajući to načelo moralnog odgoja, pripremamo i uvodimo mlade u zajednički život – život obitelji, škole, poduzeća, svoga mjesta, općine, župe, države“ (Vukasović, 1993, str. 252).

Da bi ljudska zajednica opstala, važni su suradnički odnosi njezinih članova. Važna je i nužna suradnja među ljudima, primjerice, kao što je zajedničko rješavanje problema i zajedničko donošenje odluka, povezanost unutar obitelji ili kolektiva. Zajednički rad zbližava ljude, tako da se oni međusobno prihvaćaju i uzajamno pomažu jedni drugima. Usvajanje suradničkih stavova i ponašanja počinje u najranijoj dobi djeteta. Važnu ulogu ima djetetovo okruženje u kojem se dijete razvija i iz kojeg uči u svakodnevnim situacijama kroz igru. Dijete od najranije dobi kreće u igru. Njegove prve igre su više individualne, a potom slijedi paralelna igra. Nakon nje djetetovu razvojnu fazu obilježava suradnička igra u kojoj djeca međusobno komuniciraju, dogovaraju se i uspostavljanju zajednička pravila. Da bi poticali razvoj suradničkih vještina, odrasli bi se trebali odnositi prema djeci s poštovanjem, dobro poznavati mogućnosti i ograničenja djece, poznavati u čemu se pojedino dijete ističe, poticati djecu na međusobno pomaganje, te koristiti jezik nenasilja (Maleš, Stričević, 2005, str. 77-80).

Primjer aktivnosti u radu s djecom

Mreža prijateljstva – za igru je potrebno klupko vune. Igrači hvataju klupko vune i držeći nit tvore zajedno mrežu kojom su svi igrači povezani, jer klupko se baca sljedećem igraču sve dok svaki igrač ne primi nit. Za vrijeme bacanja klupka, šalju se lijepe poruke prijateljstva i ljubavi. Vrlo je omiljena igra jer stvara dobro raspoloženje, osjećaj sudjelovanja, podrške i zajedništva (Maleš, Stričević, 2005, str. 82).

4.7 Pravednost

„Osnova je moralnog ozračja osjećaj pravednosti. On će proisteći iz pravednog raspoređivanja dužnosti, prava, nagrađivanja i kažnjavanja“ (Težak, Čudina-Obradović, 1993, str. 31). Pravednost je vezana uz poštenje, na njoj se grade suradnički odnose i pravednost je jedna od temeljnih načela demokracije.

Djeca predškolske dobi tek razvijaju empatiju i pokazuju neke znakove razumijevanja osjećaja i prihvaćanje potreba drugih. Usporedno s tim i pravednost se tek razvija u ovoj dobi i iskazuje putem nekih postupaka i očituje se u ponašanju djeteta. Djeca imaju iznimno dobro razvijen osjećaj za pravedno, pokazuju da ih nepravda ljuti i u stanju su se zalagati i boriti za sebe i za drugoga. Shvaćanje pravednog i nepravednog vezano je uz egocentričan pogled na svijet (Maleš, Stričević, 2005, str. 84).

Pravednost je krepost koja se zasniva na dobru drugih, krepost koja teži prema većim vrijednostima. „Kao što je integritet temeljna vrijednost osobnog života, tako je pravednost vrhunska vrijednost društva“ (Žitinski-Šoljić, 1997, str. 401).

Pravednost u sebi sabire i ostale kreposti. Onaj koji djeluje isključivo prema vlastitom interesu lišen je iskustva pojma humanosti kao što je prijateljstvo, međusobno povjerenje, neodobravanje nečasnog... Na pravednog čovjeka ne gleda se kao nekoga koji nije zainteresiran za svoj za svoj vlastiti probitak, već se pravednost sastoji u snazi karaktera za vlastitim probitkom, pod uvjetom da je probitak nije nerazborit ili na štetu drugoga (Žitinski-Šoljić, 1997, str. 407).

> „Zato je učenje toga što je moralno, pošteno i pravedno, kao i ponašanje u skladu s tim, dugotrajan proces koji započinje u najranijoj dobi i ovisi o intelektualnom i socio-emocionalnom sazrijevanju te iskustvu koje dijete stječe u okruženju“ (Maleš, Stričević, 2005, str. 84).

Primjeri aktivnosti u radu s djecom

Priče – priče su odličan odabir za usvajanje koncepcije pravednosti. One su put do dječjeg srca, otvaraju prostor i motiviraju djecu za razgovor. Prigodne su i pogodne da se djecu uputi u pojam jednakosti ljudi, prava svih, pravedna i nepravedna rješenja. U tim razgovorima treba dati priliku za govor svima koji to žele i slušati djecu, postavljati otvorena i motivirajuća pitanja koja će ih motivirati da preispituju svoje tvrdnje i sagledaju situaciju iz druge perspektive (Maleš, Stričević, 2005, str. 87).

Razne brojalice – u igrama s djecom mogu se koristiti poznate brojalice, kao i one koje su izmislila djeca, zatim slučajan izbor zatvorenih očiju, slučajan izbor izvlačenja imena iz čarobne kutije ili vreće i sl. S vremenom će se djeca naučiti prihvatiti razočarenje što nisu bila odabrana, ali će vrlo brzo uvidjeti da je to i pravedno jer igra daje jednaku šansu svima, a samo ih nekoliko može biti odabrano (Maleš, Stričević, 2005, str. 88).

4.8 Nenasilje

Nužno je razviti sposobnost suosjećanja s drugima, jer to je donekle jamstvo uljuđena i civilizirana ponašanja. Nedovoljna razvijenost sposobnosti suosjećanja najčešće rezultira ugrožavanjem sebe i drugih, agresijom i destrukcijom. Razvija se u ranoj predškolskoj dobi (Ljubetić, 2012, str. 76).

> „Istraživanja razvojnih psihologa pokazala su kako 'već nekoliko mjeseci nakon rođenja djeca reagiraju na uzrujanost osoba iz okoline kao da je riječ o njima samima, plačući kada u očima nekog drugog djeteta vide suze'; jednogodišnjak, primjerice, dovodi svoju majku da utješi uplakanog prijatelja, ignorirajući prijateljevu majku, dvogodišnjaci sami brižno nastoje utješiti prijatelja koji plače i sl.“ (Goleman, 1997, str. 102 prema Ljubetić, 2012, str. 74).

Veliku ulogu u odgoju djece imaju roditelji. Ako djeca žive s roditeljima koji su brižni i puni ljubavi, to će se odraziti i na dječje ponašanje u odnosima s drugom djecom. Tako i djeca koja imaju iskustvo agresivnog i nasilnog ponašanja ili roditeljskog odbacivanja već u prvim godinama, pokazivat će to u svome ponašanju. Dječje je ponašanje odraz njegova emocionalnog stanja. I jedna i druga djeca, s pozitivnim i negativnim iskustvima, svoje osobno iskustvo prenose na slične životne situacije. Empatija, sposobnost uživljavanja u to kako se drugi osjećaju, uči se i razvija tijekom cijeloga života, počevši od najranije djetetove dobi i to u najrazličitijim životnim situacijama (Ljubetić, 2012, str. 75).

„U razdoblju od oko dvije i pol godine 'djeca se počinju međusobno razlikovati po općoj osjetljivosti na stanja emocionalne uzrujanosti drugih, pri čemu su neka djeca gorljivo svjesna onoga što se događa, dok se druga jednostavno isključuju'" (Goleman, 1997, str. 103 prema Ljubetić, 2012, str. 75).

Nenasilje, kao i sva druga ponašanja, djeca uče po modelu, gledajući postupke starijih, roditelja, vršnjaka. Za roditelje, kao primarne odgajatelje, važno je uskladiti učenje moralnih vrijednosti s postupcima. Govoriti djeci o tome da je svađanje loše, da je udaranje drugoga neprihvatljivo, da je nasilje za svaku osudu, a izložiti ih nebrizi, nesigurnosti, nepravdi i agresiji, zasigurno ne može voditi usvajanju nenasilnog ponašanja. Ponašanje, u skladu s poukom o tomu što je prihvatljivo a što neprihvatljivo, dat će djetetu jasnu sliku o poželjnom i nepoželjnom, kao i o sustavu vrijednosti za koji se poučavatelji i odgajatelji zalažu (Maleš, Stričević, 2005, str. 91).

„Stvarati ozračje nenasilja, te promicati i živjeti život u kojemu je miroljubivost poželjan model ponašanja i temelj sustava vrijednosti, moguće je ako naši stavovi i djelovanje počivaju na svim navedenim vrijednostima – od odgovornosti, poštovanja drugih, tolerancije i pravednosti do solidarnosti, prijateljstva i suradnje, uključujući sve humane vrijednosti na kojima navedene vrijednosti počivaju" (Maleš, Stričević, 2005, str. 91).

„Koji su ciljevi i zadaci moralne izobrazbe u pogledu nasilja? U prvom redu, nastojati svesti na najmanju mjeru naviku pribjegavanja nasilju, tj. razviti vlast nad samim sobom" (Legrad, 1995, str. 88-89).

Nasuprot nasilja je mir kao ideal kojemu teži ljudski rod. Mir polazi i dolazi od pojedinca, svaki pojedinac može pridonijeti izgradnji mira (Maleš, Stričević, 2012, str. 90).

„Mirno rješavanje sukoba se uči. Ono zahtjeva napor, znanja i vještine, ne uspijeva uvijek, no vrijedno je rezultata jer je osoba koja je u miru sa sobom i s drugima, zadovoljna i sretna" (Maleš, Stričević, 2005, str. 90).

Primjeri aktivnosti u radu s djecom

Reći ne! – kroz razne situacije potrebno je djeci ukazivati na ono što nije dobro i na ono što je prihvatljivo, odnosno ne prihvatljivo da bi se znala zaštiti od zlostavljanja. Od najranije dobi treba ih poučiti kako i kada reći „ne". To se odnosi na različite situacije kao što su diranje po tijelu, nagovaranje na loš postupak ili u situacijama da prepoznaju kada je nešto dopušteno a kada nije (Maleš, Stričević, 2005, str. 97).

Crveno i zeleno svjetlo – odrasli opisuju situaciju, a djeca govore znači li to nedopušteno ili dopušteno ponašanje, odnosno je li to crveno ili zeleno svjetlo. Postavljaju se pitanja koja

se odnose na neke opasne situacije u kojima bi se djeca mogla naći ili se susresti. Na primjer kad te netko pomiluje po glavi, kad ti netko nepoznat nudi da pođeš s njim da bi ti pokazao zanimljivu igračku, kad ti netko prijeti da ne smiješ reći mami (Maleš, Stričević, 2005, str. 97).

5 ODGOJ ZA ODGOVORNO RODITELJSTVO

Roditeljska odgovornost očituje se u neposrednom odnosu između djeteta i roditelja. To je vidljivo u skrbi za podizanje, zbrinjavanje i uzdržavanje, u roditeljskoj nježnosti, brižnosti, požrtvovnosti i ljubavi, pravilnu odgajanju, suradnji sa školom, svim drugim odgojnim ustanovama i u ljudskom usmjeravanju svoje djece. Odgovorno roditeljsko djelovanje može se promatrati i kao širitelja i zaštitnika dječjih interesa. Tu roditelji zbog svojih posesivnih, privrženih i subjektivnih stavova prema djeci često i griješe jer koji put i prijeđu granicu objektivnog sagledavanja situacije. Riječ je o odveć zaštićivanoj i pretjerano nadziranoj djeci. „Zagovarati i zalagati se za djetetove interese jest neotuđivo roditeljsko pravo, međutim potrebno je pri tomu prisjetiti se temeljnih načela odgovornog ponašanja“ (Ljubetić, 2012, str. 114-115).

Roditelji su i društveno odgovorni za razvoj i odgoj djece koji je zakonsko reguliran gledano iz pravne perspektive. Odgovornim roditeljem smatra se onaj koji poznaje svoje dijete, prihvaća ga kao takvo i razumije ga (Vukasović, 2009, str. 85).

> „Odgovorno roditeljstvo kao moralna kategorija, međutim nije ljudima unaprijed dano, nego pedagoški zadano kao zadaća koju tek treba vrlo smišljeno i sustavno ostvarivati u odgojnom procesu, od najranije dobi sve do potpune zrelosti i prihvaćanja takve odgovornosti“ (Vukasović, 2009, str. 85).

Odgovornost mora biti na najvišoj razini i očitovat se kroz proces odgoja. Roditelji moraju biti svjesni da odgajaju pojedinca, budućeg člana nove obitelji, nove zajednice. Njihovi rezultati bit će vidljivi u sposobnosti, čestitosti i odgovornosti novog naraštaja. Cilj svakog odgoja je zadovoljno i sretno dijete. Veliku ulogu u tome ima interakcija između djece i roditelja. Ako roditelj pravovremeno prepozna djetetove potrebe i primjereno odgovori na njih, i tako tijekom cijelog razvojnog razdoblja, zasigurno će uspjeti u svom cilj (Ljubetić, 2012, str. 114)

> „Kada ono što dijete jest s jedne strane roditelj usporedi s vlastitim osobnim i obiteljskim vrijednostima s druge strane, te tomu pridoda želje, vrijednosti i potrebe društva s treće strane i sve to zaokruži u jednu sliku – kako odgojno dijete želi, onda je potrebno djelovati“ (Ljubetić, 2012, str. 115).

Odgovornom roditeljstvu podrška su i odgojno-obrazovne institucije koje na roditelje gledaju kao na kompetentne odgojitelje i partnere u odgoju djece. Ova dva čimbenika trebaju biti u neprestanoj komunikaciji, u dijalogu međusobne podrške u kojoj stručnjaci

pomažu roditeljima, ali i od njih dobivaju uvide u suodnos s djecom, a i jedno i drugo se odvija u najboljem interesu djeteta (Stričević, 2011, str. 126).

Roditelji se sve više otvaraju savjetima i podršci stručnjaka i o tomu se informiraju na prikladan način, jer uvažavaju odgajateljsku struku i stječu povjerenje u nju i njezin razvitak. Uočava se da roditelji traže savjet i usmjerenje, pa čak i na razini pitanja jesu li na dobrom odgojnom putu u odnosu na svoju djecu, jer se žele dobro osjećali u svojoj roditeljskoj ulozi. Suočavaju se s brojnim pitanjima i novim situacijama. Strukturalne promjene obitelji, obiteljski čimbenici, globalizacija, različiti stilovi života – samo su neke od naglih promjena koje imaju veliku ulogu u odgovornom roditeljstvu i snažno utječu na ispunjavanje roditeljske uloge. Danas se od roditelja očekuje puno više nego što se to očekivalo od njihovih roditelja. Stoga njihovo iskustva iz djetinjstva, dok su oni odrastali i bili odgajani od svojih roditelja, ne daju dobra rješenja za njihovo vlastito roditeljstvo jer se nastupile velike i nagle promjene u društvu. To je stvorilo nove uvijete odrastanja, a time i novu ulogu roditelja s drukčijim pristupom u odgoju djeteta (Stričević, 2011, str. 125).

> „Stoga obrazovanje roditelja za odgovorno roditeljstvo postaje interdisciplinaran problem koji se intenzivno istražuje i uvodi u praksu, posebice posljednjih desetljeća prošlog stoljeća“ (Stričević, 2011, str. 126).

5.1 Roditeljstvo nekad i danas

Biti roditelj vjerojatno je jedna od najljepših, ali i najtežih uloga u životu. Kad postane roditelj, čovjek dobije poseban osjećaj ljubavi, brige i odgovornosti za novorođeno biće. Malo je društvenih smjernica i općeprihvaćenih savjeta koji roditelje zaista mogu pripremiti za novostečenu ulogu. „Roditeljstvo, sa svim svojim radostima i bolima, oduvijek je bilo teško“ (Arendell, 1997, str. 22 prema Ljubetić, 2011, str. 87).

Biti roditelj nikada nije bilo lako, međutim, mnogi misle da je danas ipak mnogo teže nego ikada do sada biti roditelj i odgajati svoju djecu. Obitelj, pa tako i roditeljstvo, prolazili su burne promjene tijekom povijesti društvenog razvoja. Pojam roditeljstvo se mijenja usporedno s razvojem društva, spoznaja i svijesti o potrebama djece (Buljan, Flander, 2018, str. 21).

Svaka faza društvenog razvoja odražavala se izravno na obitelj i roditeljstvo. Mijenjali su se roditeljski odgojni stilovi. Tradicionalni pogled na roditeljstvo, odnosno na dijete i ulogu roditelja, određen je sustavom vrijednosti i odgojnim mjerama koje potiču poniznost

djece. Individualnost djeteta se ne potiče i ne poštuje. Tradicionalni odgoj karakterističan je za vrijeme u kojem je prilagođavanje bez kritičkog mišljenja bilo poželjna osobina za nesmetan razvoj društva. Za one koji su znali prilagoditi, obitelj je pružala siguran temelj. Stoljećima su se s jedne generacije na drugu prenosile društvene vrijednosti, određena uvjerenja i norme ponašanja, a djeca su ih pasivno preuzimala to se od njih i očekivalo (Buljan, Flander, 2018, str. 22).

Roditeljstvo se razlikuje s obzirom na vremenski tijek, društvene slojeve, kulturu i religiju. Povijest čovječanstva svjedočiti slučajevima da su roditelji svoju djecu koristili kao „besplatnu“ radnu snagu, da su ih u nekim kulturama i narodima znali sakatiti i koristiti za prošnju i sl. Nekažnjeno se napuštalo djecu pa čak i ubijalo.

Od doba romantizma se više počelo shvaćati da dijete treba cijeniti zbog njega samog, a ne zbog iskoristivosti (Ljubetić, 2012, str. 99).

U suvremenom svijetu se roditeljski odgoj smatra uzajamnim procesom između roditelja i djeteta. Oni se prilagođavaju očekivanjima i ciljevima onoga drugog, iako imaju svoja očekivanja i ciljeve. Promjene su očekivane. I dijete i roditelji se osnažuju u tom odnosu te stječu nove spoznaje i znanje. Novije viđenje roditeljstva želi spojiti dobre tradicionalne i suvremene vrijednosti. Tako se na tradicionalne vrijednosti odgovornost, vođenje, briga, poučavanje, dodaju one vrijednosti koje su ranije bile zanemarene. To su sigurnost, ljubav i toplina, te osnaživanje djeteta i uvažavanje njegova mišljenja (Buljan, Flander, 2018, str. 23).

Suvremeni roditelj primoran je stalno učiti, mijenjati se i unaprjeđivati svoje kompetencije kako bi uspješno odgovorio odgovornoj roditeljskoj ulozi. „Izazovi roditeljstva potiču ga na kontinuiranu samoprocjenu u traženju odgovora na pitanje: Jesam li roditelj kakav želim biti?“ (Ljubetić, 2012, str. 101).

5.2 Priprema za obiteljski život

Obitelj je osnova društva. Ona je osnovna životna zajednica. Odnosi u obitelji snažno utječu na usvajanje moralnih vrijednosti i njihovo življenje. Čovjekova radost i sreća najviše je vezana za obiteljski život. U obitelji nastaje novi život, u njoj se izgrađuje ljudska osobnost. Potrebno je mlade ljude pripremati za skladan i harmoničan život u obitelji (Vukasović, 1994, str. 14).

Roditelji su prvi i djetetu najbliži odgajatelji, a obiteljski odnosi prvi društveni odnosi u kojima dijete živi i u kojima stječe prva iskustva. U obitelji dijete stječe prve spoznaje, tu nastaju njegova prva uvjerenja, razvijaju se i nastaju prve navike kulturnoga ponašanja. U obitelji se postavljaju osnove djetetovog tjelesnog, intelektualnog, estetskog, radnog i moralnog razvoja (Vukasović, 1994, str. 18).

Pripremanje za obiteljski život je sastavni dio moralnog odgajanja i razvoja mladeži. Mladi ljudi trebaju posjedovati moralne vrijednosti kao što su: iskrenost, odanost, privrženost prijateljima i voljenim osobama, osjećaj dužnosti i odgovornosti. Mladi bi trebali imati u sebi pozitivan odnos prema braku, obitelji, brizi za djecu, smislu za ljubav (Vukasović, 1994, str. 156-157).

Prvo razdoblje života djeteta u obitelji je vrlo važno razdoblje, jer se u njemu formiraju moralne osobine (Vukasović, 1993, str. 209).

> „Smiren, skladan, harmoničan obiteljski život, međusobna ljubav i povjerenje, osjećaj sigurnosti i pravičnosti, pravilna raspodjela dužnosti i obveza, dosljednost u njihovu poštovanju i izvršavanju – izvanredno pozitivno djeluju na formiranje moralnih kvaliteta ličnosti“ (Vukasović, 1993, str. 209).

Roditelji su prvi odgojni čimbenik svojoj djeci, koji im svojim međusobnim odnosima i poštivanjem moralnih obveza daju pozitivan moralni odgoj. Sljedeći odgojni čimbenici su odgojne institucije: vrtić, osnovna i srednja škola, te vjerske zajednice. Ove odgojne institucije trebaju zaista imati odgojnu funkciju (Vukasović, 1993, str. 208).

> „Pripremanje mladeži za brak i obiteljski život mora postati briga svih odgojnih čimbenika i cijele narodne zajednice, jer o učinkovitosti toga pripremanja ovise bračna stabilnost i sreća obiteljske zajednice, a o njima gospodarski, društveni i kulturni napredak čitavog naroda i naše domovine Hrvatske“ (Vukasović, 1994, str. 302).

Samo skladnim djelovanjem svih odgojnih čimbenika moguće je odgojno djelovanje. Odgojni sadržaji nisu unaprijed propisani, nego se razvijaju u skladu s dječjim razvojnim potrebama i interesima (Vukasović, 1993, str. 213).

U pripremi za obiteljski život vrlo je važan spolni odgoj. Spolni odgoj se ne smije zapostavljati, ali se ne smije ni odveć naglašavati. Potrebno ga je integrirati u cjelovit odgojni sustav. Smisao spolnog odgoja je u pripremanju mladih za brak i obiteljski život, za sretan život i odgoj djece u obitelji (Vukasović, 1993, str. 162).

„Kao dio moralnog odgoja spolni će odgoj naći pravo mjesto u odgoju ličnosti i pružiti čvrsti oslonac za bogatiji i smisleni život“ (Dekleva, 1968, str. 436 prema Vukasović, 1993, str. 162).

5.3 Priprema za društveni život

Obitelj se spominje kao temeljna društvena zajednica (Vukasović, 1993, str. 14). Odgajanje djece i mladeži za društveni život osim u obitelji treba postati i briga odgojnih struktura i zajednice (Vukasović, 1993, str. 167).

> „Čovjeka treba pripremiti za kulturan život u ljudskoj zajednici, treba ga oblikovati kao društveno biće. To je načelo socijalizacije, a ostvaruje se pripremanjem za društveni život, tj. za zajednički život među ljudima“ (Vukasović, 1993, str. 167).
>
> „Odgojna nastojanja moraju biti usmjerena na ostvarivanje socijalizacije mladih, njihovo uvođenje u život i rad ljudske zajednice, poštivanje društveno-moralnih normi i odnosa“ (Vukasović, 1978, str. 115).

Za razvoj društva posebno je naglasak na vrijednostima i vrijednosnim orijentacijama. Sve više su vidljive nadolazeće promjene društva koje uzrokuju ponašanja današnje mladeži. Krizu odgoja i nedostatak prosocijalnoga ponašanja djece i mladih možemo promatrati kao krizu vrijednosti i izostanka generacijskog prijenosa nekih određenih vrijednosti u procesima odgoja i obrazovanja. Stanje bez prosocijalnih vrijednosti, ideala, nedostatka racionalnog autoriteta, svijesti i osviještenosti, utječe na globalnu krizu vrijednosti. Velika je zadaća pred roditeljima, odgojiteljima i učiteljima, velik je izazov u cijeloj odgojno-obrazovnoj strukturi da se pravovremeno prepozna ta kriza današnjega vremena i pravovremeno i primjereno reagira (Miliša, Dević, Perić, 2015, str. 14).

> „Izlaz iz krize mora započeti upravo izlaskom iz najmanje vidljive sfere, izlaskom iz moralne krize koja prije svega znači „ćudorednu (moralnu) izobrazbu čovjeka“ (Čehok, 1993, str. 133 prema Miliša, Dević, Perić, 2015, str. 15).

Obitelj je od iznimne važnosti u razdoblju ranoga odgoja. U današnje vrijeme taj čimbenik sve više gubi svoju odgojnu ulogu. Razlog njegova gubitka je vrijeme u kojemu živimo. Brze tehnološke, gospodarske promjene koje utječu na mlade ostavljaju sve manje vremena za provođenje vremena s članovima obitelji. Dolazi do otuđivanja, do socijalnog distanciranja jer neposredne odnose zamjenjuju virtualni odnosi (Miliša, Dević, Perić, 2015, str. 16-17).

> „Ako je okruženje u kojem se djeca odgajaju i razvijaju svoje stavove, vrijednosti neutralno i popustljivo, odrazit će se na ponašanje djece koja su spremna uzimati, a ne davati, a ono

> što imaju ne znaju cijeniti, ništa im nije sveto, ništa im nije vrijedno. 'To su egocentrična djeca koja nisu sposobna poštovati osjećaje"' (Shaw, Wood, 2009, str. 15 prema Miliša, Dević, Perić, 2015, str. 17).

Valja biti svjestan odgojnoga utjecaja na moralni razvoj djece i mladih u razdoblju adolescencije, kada je pripadnost vršnjačkoj skupini važan čimbenik njihova odrastanja. Od posebne je važnosti društvo koje dijete odabire i kakvom društvu se priklanja. Osim obiteljskog modela ponašanja koje je dijete usvojilo, svoje uzore i modele ponašanja odabire i u društvu u kojem se kreće. I okolina služi kao model, uzor ponašanja preko kojih osoba usvaja obrasce ponašanja. Ali i u tom slučaju obitelj je primarna odgojna zajednica i tu su važni ti prvi, temeljni obrasci ponašanja (Miliša, Dević, Perić, 2015, str. 16).

Tu se usvojene vrijednosti, kvalitetni međusobni odnosi na relaciji roditelj, dijete i obrnuto pokazuju kao temeljne smjernice i usmjerenja pojedinca ili djetetu prema društvu. Na cijeni su poštivanje temeljnih ljudskih i moralnih vrijednosti koje pojedinac nosi u sebi, a koje je stekao u svom obiteljskom okruženju. Izostanak pravovremenog i primjerenog odgoja u procesu odgoja u ranome djetinjstvu, u vrijeme adolescencije, korijen je mnogih oblika asocijalnog i delikventnoga ponašanja mladih (Miliša, Dević, Peić, 2015, str. 17).

Čovjeka treba naučiti suočavati se s neizvjesnošću, biti spreman na sve, na svaki problem gledati kao na vrijedan izazov jer svaki dan je neizvjestan, ali ne treba očajavati već se radovati svakom novom danu i živjeti punim životom, a pri tom usvojiti i njegovati osnovne ljudske vrijednosti (Jukić, 2013, str. 407).

Vrijednosti su te koje uvelike određuju ljudsko ponašanje. One su posrednici između međuljudskih odnosa, suživota u obitelji i zajednici unutar cjelovitog društvenog sustava, a odraz su ponašanja pojedinaca.

Procesima socijalizacije i personalizacije pojedinca njeguju se važnost za društveni život. Najbolja priprema za društveni život gledano iz etičke perspektive postiže se procesom odgoja, odnosi se na izgrađivanje moralno zrelih osobnosti. Putem odgoja izgradit će se moralno zrela osobnost, a to znači razvijen osjećaj za zajedništvo. Osjećaj za poštovanje ljudskog bića i razvijanje njegove socijalne prilagodbe dvije su važne neodvojive zadaće (Vukasović, 1994, str. 161).

> „Moralne odlike osobnosti kao što su: solidarnost, principijelnost, čestitost, skromnost, pravednost, solidarnost, demokratičnost, smisao za suradnju, poštovanje drugih, privrženost zajednici i druge pozitivne osobine – u funkciji su i jedne i druge zadaće, ali i

> svjedoče o učinkovitosti procesa personalizacije, kao i socijalizacije pojedinca“ (Vukasović 1994, str. 161).

Načelo socijalizacije u procesu moralnog odgoja upućuje na proces odgoja koji će formirati osobine ličnosti pojedinca koji će prihvatiti društvene dužnosti i obveze, koji će biti potaknut graditi pozitivan odnos prema zajednici u kojoj se razvija, u kojoj uči i u kojoj živ u skladu s društvenim normama. Uvažavanjem tog načela moralnog odgoja mlade se priprema za život u zajednici, pa tako i za život u obitelji i uvodi ga se u takva zajedništva koje su vrlo često jako zahtjevna i od pojedinca traže puno rada na sebi, da bi se moglo opstati u bližim i daljim međuljudskim odnosima, kako obiteljskim, tako i prijateljskim, poslovnim i svakim drugim (Vukasović, 1993, str. 253).

6 KREPOST KAO VRHUNAC ODGOJA

Riječ *krepost* nekad je mnogo govorila o samom čovjeku. *Krepostan čovjek* – što ta sintagma znači današnjem vremenu, govoru suvremenog čovjeka? Suvremeno je društvo zahvaćeno predodžbom kao da je krepost neki ukras, „dekor“ ili lijep nakit, nešto što čovjeku pridolazi izvana, ostavljajući srž njegova bitka nedotaknutim, bitnost njegove osobe krepost ne dotiče. To je, etički gledano, pogrešno stajalište. Krepost nije nešto što pridolazi čovjeku izvana. Čovjek biva krepostan. Stoga se kreposti kao što su vjera, ljubav, nada, razboritost, pravednost, hrabrost i umjerenost ne mogu posjedovati kao neko imanje. Kreposti se ne može odijeliti od čovjeka niti ih se može promatrati izolirano od konkretnog čovjeka ili čovjekove cjelokupne osobe. Radi se o samom čovjeku kao takvom, pa se samo tako može govoriti da je čovjek krepostan. U okviru temeljnog izbora za dobro koje obuhvaća cjelokupnu osobu taj „krepostan čin“ svjedoči o onome što je „unutra“ u čovjeku (Fuček, 1979, str. 235-237).

> „Tek iz te unutarnje perspektive subjekta ljudskog djelovanja moguće je dati primjeren moralni sud o ljudskom činu, njegovim sastavnim elementima i njihovim uzajamnim odnosima, kao i ugrađenosti samoga ljudskoga čina u jedan jedinstveni i cjeloviti ne samo osobni nego i društveni ljudski život“ (Milikić, 2020, str. 14).

Prirodno je da svaki čovjek u svom životu želi nešto postići, ostvariti, steći znanje, razviti sposobnosti, steći iskustvo koje je vrjednije od svih knjiga i studija. Želi biti vrijedan i koristan drugima jer ga to čini sretnim, ispunjenim, vrijednim i doživljava da u društvu nešto jest i da nešto znači. Ako čovjek svoj posao izvodi jako dobro i stručno, tim se jasno pokazuje što znači biti valjan u svom pozivu. A na mnogo dubljem nivou “čovjeka kao čovjeka“ mislimo na valjanost koja se može promatrati kao etičku vrijednost (Fuček, 1979, str. 242).

> “Zato etička valjanost obuhvaća čitava čovjeka, cjelokupnu osobu sa svim njezinim dostojanstvom, obvezama, sa svim onima što ona posjeduje i jest; s radostima, žalostima, nadanjima, strepnjama“ (Fuček, 1979, str. 242).

Etička se valjanost odnosi na čovjekovu moralnu vrijednost, zahvaća čovjekovu najintimniju srž. Oplemenjuje čovjekove osjećaje i dovodi ih u sređenost, jača njegovu volju i upravlja je na dobro i na ljubav. Čovjekovi postupci će se očitovati u konkretnim okolnostima života i biti usmjereni jedinstvenom cilju, a to je ostvariti se kao humano biće.

Na čovjeku je da trajno i neumorno traži kako bi se kao čovjek mogao ostvariti (Fuček, 1979, str. 242-243).

Vrline su dobre karakterne osobine, vrlo stabilne i nepromjenjive karakteristike svakog pojedinca. A mane loše. Etika vrlina ljudima govori *kakvi trebaju biti*, kakve osobe trebaju biti. Znači u središtu je to *kakvi ljudi jesu.* Iz toga proizlazi da je etika vrlina usredotočena na čovjeka. Primarni nositelji vrijednosti su vrline i mane, jer nisu održive etičke teorije u kojem nema mjesta za čovjeka sa svim njegovim osobinama, teorije koje ispuštaju važne ljudske karakteristike ostaju prikraćene. Iz vrijednosti vrlina i mana proizlaze druge vrijednosti, stoga se etika treba okrenuti poučavanju vrlina i mana kao kategoriji koja je primaran izvor svih vrijednosti. Zagovornici etike vrlina vide njezinu važnu ulogu u tome što ona govori o tomu gdje su granice dopuštenog i kakvi ljudi trebaju biti unutar prostora dopuštenog. U tome se očituje smisao etike vrlina, usmjerenost na čovjeka (Berčić, 2007, str. 194).

Moralne vrline su vrsnoće čovjekova karaktera, njegova značaj (Senković, 2006, str. 47-58). Može se navesti pojedine moralne vrline kao što su: hrabrost, umjerenost, darežljivost, izdašnost...

> "Vrline su nužne i za postizanje svrhe moralnog djelovanja, što je eudaimonia, a za Aristotela je eudaimonia krajnji cilj ljudskih težnja (*telos*) i najviše dobro" (Senković, 2006, str. 59).

ZAKLJUČAK

U radu su obrađene neke teme koje se odnose na odgoj u obitelji i institucionalizirani odgoj, iz kojih proizlazi gotovo formirana ličnost pojedinca koji će kao takav biti spreman za život u obitelji, društvu ili zajednici. Spominju se moralne vrijednosti i humane vrijednosti kao nositeljice biti u odgoju. Na osnovi tih vrijednosti izgrađuje se i oblikuje osobna ličnost pojedinca. Te vrijednosti su smjernice roditeljima, skrbnicima, odgojiteljima i učiteljima u odgoju djece, ne samo da bi djeca stekla neka znanja, već da bi i ta stečena znanja primjenjivali pravovremeno i primjereno u odnosima u obitelji, društvu i zajednici.

Uvođenje moralnih vrijednosti u odgojno-obrazovni proces pravovremeni je i primjeren odgovor na sliku današnjega društva. On je i svojevrstan odgovor na poziv mladih koji traže smjernice za život i suživot u obitelji i društvenim zajednicama. Odgoj i obrazovanje za moralne vrijednosti su odgoj i obrazovanje za stvarni život, uistinu škola za život. Nije to samo naučena priprema pojedinca za život, već je to i formiranje moralnih osobina ličnosti. To je oblikovanje osobe koja će ne samo znati što je dobro, a što je zlo, nego će se ona i ponašati u skladu s naučenim vrijednostima, djelovati u skladu dobrog. Od najranije dobi potrebno je djetetu pružiti iskustvo doživljaja moralne prosudbe i moralnih vrijednosti. Samo se tako u neposrednom iskustvu vrednovanja i doživljaja moralno ispravnoga ili neispravnoga djelovanja izgrađuje osobnost djeteta, stječe pouzdanje u sebe i svoje stavove. U djece je potrebno graditi i razvijati pozitivan stav prema sebi samom, prema društvu i zajednici, prema svome radu u tom okruženju.

Čitav odgojni proces mora biti usmjeren na izgradnju vrijednosnoga sustava djece i mladih, da steknu vlastita uvjerenja do kojih će im biti stalo, da se ne bi dali lako povoditi za interesima, stavovima, potrebama i motivima drugih, zanemarujući svoje vrijednosti, svoje stavove i svoja uvjerenja. Na odraslima je velika odgovornost i zadaća da odgojno-obrazovnim djelovanjem, osnaže mladog čovjeka za život u obitelji i život u društvenoj zajednici. Na njima je zadaća i odgovornost da oblikuju pojedinca za kojeg će se moći reći da je „krepostan čovjek“, kojeg će krasiti moralne vrijednosti koje su duboko usađene u njegovoj nutrini, pojedinca koji će biti svjestan sebe, svojih postupaka, svojih mogućnosti, biti odgovaran prema sebi i djelovati odgovorno u svojoj okolini.

Iz svega navedenog proizlazi zaključak da moralne vrijednosti, kao što su istinoljubivost, pravednost, čistoća, poniznost i čestitost te odgojne vrednote kao što su smisao za ljubav i

međusobne odnose, vladanje sobom i odgovorno ponašanje prema sebi i drugima, odgovorno roditeljstvo i primjeren odgoj djece – važne zadaće obitelji, odgojno-obrazovnih institucija i društvenih zajednica. O naučenim moralnim vrijednostima ovisi ponašanje pojedinca, a o njegovu ponašanju ovise postupci i odgoj novih naraštaja.

LITERATURA

Anić, V. (2004). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Arendell, T. (1997). A Social Constructionist Approach to Parenting. U: Arendell (Ur.). *Contemporary Parenting*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Berčić, B. (2008). Etika vrlina, *Filozofska istraživanja*, 28(1), 193-207; http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36503.

Bezić, Ž. (1990). Biti čovjek! Ali kako? (Odgojne smjernice), Đakovo: Biskupski ordinarijat Đakovo.

Buljan Flander, G. i R. Ćorić Špoljar (2018). Temelji roditeljstva. U G. Buljan Flander i suradnici (Ur.). *Znanost i umjetnost odgoja: Praktični priručnik o suvremenom odgoju za roditelje i odgojitelje* (str. 21-31). Sveta Nedelja: Geromar.

Čehok, I. (1993). Filozofija Stjepana Zimmermana. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Dekleva-Modić, M. (1968). *O domski vzgoji*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Fuček, I. (1979). Krepostan čovjek – domet i zadatak, *Crkva u svijetu*, 14(3), 235-250; http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=133792.

Goleman, D. (1997). *Emocionalna inteligencija. Zašto je važnija od kvocijenta inteligencije*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Ilišin, V. (2011). *Vrijednosti mladih u Hrvatskoj, Politička misao*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Jovović, Z. (2017). Suvremeno demokratsko društvo. Odgoj i obrazovanje za toleranciju, *Život i škola – časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 62(2) 27-34; https://hrcak.srce.hr/195134.

Jukić, R. (2013). Morane vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost – časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 11(3), 401-417 https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=164212.

Kozelj, I. (1988). *Savjest*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut D.I.

Legrand, L. (1995). *Moralna izobrazba danas.* Zagreb: Educa.

Ljubetić, M. (2011). *Stabilna obitelj i poželjno roditeljstvo u kaotičnom svijetu – (moguća) stvarnost ili iluzija? (imaju li perspektivu i/ili alternativu)*. U Maleš, D. (Ur.). *Nove paradigme ranoga odgoja* (str. 67-96). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za pedagogiju.

Ljubetić, M. (2012). *Nosi li dobre roditelje roda?!* Zagreb: Profil.

Maleš, D. i Stričević, I. (2005). *Odgoj za demokraciju u ranom djetinjstvu. Priručnik za rad s djecom predškolske dobi na usvajanju humanih vrijednosti*. Zagreb: Udruženje djeca prva.

Milikić, T. (2020). Uvid u moralno znanje kod Servaisa Pinckaersa. *Diacovensia – teološki prilozi*, 28(1), 11-26; https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=341810.

Miliša, Z., Dević, J., Perić, I. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. *Mostariensia – časopis za društvene i humanističke znanosti*, 19(2), 7-20; https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=226392.

Rakić, V.; Vukušić, M. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti, *Društvena istraživanja*. 19(4-5), 771-795; https://hrcak.srce.hr/60114.

Senković, Ž. (2007). Aristotelov odgoj za vrline, *Metodički ogledi*, 13(2), 43-61; http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=13670.

Shaw, R.; Wood, S. (2009). *Epidemija popustljivog odgoja*, prev. Alma Keser-Brozović. Zagreb: VBZ.

Stevanović, M. (2000). *Predškolska pedagogija*. 2. knj. Rijeka: Express digitalni tisak.

Stričević, I. (2011). *Jačanje roditeljskih kompetencija kroz programe obrazovanja roditelja.* U Maleš, D. (Ur.). *Nove paradigme ranoga odgoja* (str. 67-96). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za pedagogiju.

Težak, D. i Čudina-Obradović, M. (1993). *Priče o dobru priče o zlu. Priručnik za razvijanje moralnog prosuđivanja u djece*. Zagreb: Školska knjiga.

Vukasović, A. (1978). *Moralni odgoj.* U Šimleša, P. (Ur.). *Pedagogija.* Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Vukasović, A. (1993). *Etika moral osobnost*. Zagreb: Školska knjiga.

Vukasović, A. (1994). *Obitelj – vrelo i nositeljica života*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“.

Vukasović, A. (2008). Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja u ozračju hrvatske odgojne preobrazbe, *Obnovljeni život – časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 63(1), 35-45; http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=35399.

Vukasović, A. (2009). Prijeka potreba odgoja za obiteljski i društveni život. *Obnovljeni život – časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 64(1), 69-85; https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=54324.

Žitinski-Šoljić, M. (1997). Pravednost kao vrhunac moralnosti, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 52(5), 401-414; http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=3190.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Ana Barić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam diplomski rada pod naslovom „Moralne vrijednosti kao osnova odgoja“ izradila samostalno, pod vodstvom mentorice, uz uporabu literaturnih izvora i načina njihova navođenja sukladno metodologiji znanstvenoga rada.

_____

Ana Barić